

Osmanlıda Bir Asker Temin Yöntemi Olarak Kapıkulu Süvari Serdengeçtiliği (18. Yüzyıl)

Coşkun ÜNSAL

Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Harp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5687-9320>

ROR ID: <https://ror.org/010t24d82>

coskun.unsal@msu.edu.tr

Atıf Bilgisi

ÜNSAL, Coşkun. " Osmanlıda Bir Asker Temin Yöntemi Olarak Kapıkulu Süvari Serdengeçtiliği (18. Yüzyıl)". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 54 (Güz 2025), 127-164.

Geliş Tarihi	12.07.2025
Kabul Tarihi	10.09.2025
Yayın Tarihi	29.11.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	tkidergisii@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Dünya tarihinin geneli için 17. yüzyıl, geleneksel asker alma yöntemlerinin sınırlarının zorlandığı bir dönem olarak değerlendirilir. Savaşların zamana yayılmasıyla özdeşleşen bu yüzyıl, mevcut asker temin usullerinin revize edilmesi ve yeni asker temin yollarının denendiği bir dönemdi. Osmanlı için de bu yüzyılda devşirme ve timar sisteminde yaşanan aksaklıklar, asker temininde sınırların zorlandığının işaretleriydi. Yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı ordusunda yeni asker temin usulleriyle sahaya sürülen gruplar ortaya çıktı. Bunlardan biri de isim olarak daha klasik dönemden itibaren bildiğimiz fakat mahiyet itibariyle oldukça farklılık arz eden kapıkulu süvarileri serdengeçtileriydi.

Bu çalışma, 18. yüzyılda Osmanlı ordu terkibi içinde karşımıza çıkan kapıkulu süvarileri serdengeçtileriyle ilgilidir. 16. yüzyılın sonlarından itibaren örneklerini gördüğümüz kapıkulu süvari serdengeçtiliğinin, belli standartlara sahip bir asker temin yöntemine dönüşmesi incelenecektir. Çalışmamızın giriş kısmında asker teminiyle ilgili genel bir değerlendirme yapıp makalenin sınırları tayin edilecektir. Birinci kısımda 16. yüzyılın sonlarında cephenin kendi dinamiklerinden ortaya çıkan serdengeçti kavramı üzerinde durulacaktır. İkinci kısımda ise 18. yüzyılda artık olağanüstü durumlarda başvurulsa da belli standartları olan bir asker temin pratiğine dönüşen kapıkulu süvari serdengeçtiliği çeşitli yönleriyle ele alınacaktır. Bu manada bu asker yazma pratiğine hangi sıklıkla başvurulduğu, hedef kitlenin kimler olduğu, adaylardan beklentinin ne olduğu ve bunlara ne vad edildiği, beklenti ve vaatleri yansıtan bürokratik işlemler hakkında bilgi verilecektir. Çalışma, konunun genişliğinden dolayı merkezin kapıkulu süvari serdengeçti yazım kararı almasından yazım işlemi için görevlendirme yapmasına kadarki süreçle sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Asker Temini, Gönüllü Askerlik, Kapıkulu Süvari Serdengeçtiliği, Osmanlı Askerî Tarihi, Serdengeçti.

Kapıkulu Cavalry Serdengeçti as a Soldier Recruitment Method in the Ottoman Empire (18th Century)

Coşkun ÜNSAL

Dr. Öğr. Üyesi, National Defence University Atatürk Institute of Strategic Research and Graduate Studies Department of War History, İstanbul Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5687-9320>

ROR ID: <https://ror.org/010t24d82>

coskun.unsal@msu.edu.tr

Citation

ÜNSAL, Coşkun. "Kapıkulu Cavalry Serdengeçti as a Soldier Recruitment Method in the Ottoman Empire (18th Century)". *The Journal of Turkish Cultural Studies*, 54 (Fall 2025), 127-164.

Date of Submission	12.07.2025
Date of Acceptance	10.09.2025
Date of Publication	29.11.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	tkidergisii@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

ABSTRACT

The seventeenth century marks a turning point in which traditional methods of military recruitment increasingly pushed the limits. This century, characterized by protracted wars, witnessed the revision of existing recruitment systems and experimentation with new methods. The deterioration of the devşirme system and the timar system showed that the Ottoman Empire was also pushing the limits of military recruitment. From the late seventeenth century onward, new military groups emerged in the Ottoman army, deployed through revised recruitment methods. One of these groups was the serdengeçtis of Kapıkulu cavalry, whose name dated back to the classical period but whose role and composition had undergone a significant transformation

This study focuses on the serdengeçti cavalrymen within the kapıkulu corps, a formation that emerged within the structure of the Ottoman army during the 18th century. It examines kapıkulu cavalry serdengeçti, first seen in the late sixteenth century, which gradually evolved into a relatively standardized form of military recruitment over time. The introduction provides a general overview of Ottoman military recruitment practices and outlines the article's scope and analytical framework. The first section explores the emergence of the serdengeçti phenomenon in the late sixteenth century, which was primarily shaped by the dynamics of frontier warfare. The second section examines the transformation of the kapıkulu cavalry serdengeçti, which was primarily employed under exceptional circumstances in the eighteenth century, yet had nonetheless evolved into a recruitment method with a certain degree of standardization. In this regard, the study will examine how frequently this method of enlistment was employed, the profile of the intended recruits, the expectations of the candidates, the promises made to them and the bureaucratic mechanisms that reflected these mutual expectations. Due to the broad scope of the subject, this study is limited to the period between the central administration's decision to enlist Kapıkulu cavalry serdengeçtis and the assignment of officials to carry out the enlistment process.

Keywords

Military Recruitment, Voluntary Enlistment, Kapıkulu Cavalry Serdengeçti, Ottoman Military History, Serdengeçti.

Giriş

Osmanlı askerî tarih çalışmaları son dönemde artmış ve bu konuyla ilgili ciddi bir külliyat da oluşmuştur. Özellikle lojistik ve teşkilat konularına odaklanan çalışmalar, ufuk açıcı yaklaşımlar sonucu çeşitlenmeye başlamıştır. Teknolojiden savaşma biçimlerine, monografilerden asker-sivil ilişkilerine, serhatten askerî mimariye kadar pek çok mesele etrafında akademik çalışmaya imza atılmıştır.¹ Bu konulardan biri de, az sayıda da olsa, asker teminiyle ilgili olanlardır.

Avrupa’da erken modern dönemde² asker temin yöntemleri ve bu süreçte yaşanan dönüşümlere dair zengin bir literatür oluşmuştur.³ Buna mukabil Osmanlı asker temin yöntemleriyle ilgili çalışmalar henüz emekleme aşamasındadır. Mevcut çalışmalar genellikle ya devşirme sisteminin işleyişi ve timar sisteminin askerî ihtiyaçları karşılamadaki rolü çerçevesinde klasik

¹ Eski tarihli olmakla birlikte alanla ilgili öncü çalışmalara atıf yapması hasebiyle bkz. Kahraman Şakul, “Osmanlı Askerî Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2, İstanbul 2003, s. 529-572. Yakın zamanda güncellemesi yapılan bibliyografya içerisinde Osmanlı askerî tarihiyle ilgili çalışmaların listesi için bkz. *Türk Askerî Tarihi Bibliyografyası*, haz. Coşkun Ünsal, Serkan Osmanlıoğlu, Hamza Bilgü, Ahmet Taşdemir, Perihan Karademir, Milli Savunma Üniversitesi Yay., İstanbul 2023, s. 273-2846.

² “Erken Modern Dönem” tanımlaması yaygın olarak kullanılsa ciddi problemler barındırmaktadır (bkz. Feridun M. Emecen, “Yeniçağ ve Erken Modern Dönem Kavramları Arasında Osmanlı Klasik Çağı: Tanımlar ve Çalışmalar”, *Osmanlı Araştırmaları*, LXIII, İstanbul 2024, s. 1-35).

³ İlgili çalışmalar orduların profesyonelleşme süreçleri, zorunlu askerliğin gelişimi gibi konulara odaklanmıştır. Mesela Batı Avrupa’daki asker temini ve literatürün tartışıldığı çalışmalar için bkz. Olaf van Nimwegen, “The Transformation of Army Organisation in Early-Modern Western Europe, c. 1500–1789”, *European Warfare, 1350-1750*, (ed. F. Tallett ve D. J. B. Trim), Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 159-180; Frank Tallett, “Batı Avrupa’da Askerler, 1500’ler-1790”, *Askerlik “İşi”, Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 131-162. Ortaya çıkan veriler “askerî devrim” (Geoffrey Parker, *Askerî Devrim, Batı’nın Yükselişinde Askerî Yenilikler, 1500-1800*, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yay., İstanbul 2023, s. 81-128), “malî-askerî devlet” (John Brewer, *The Sinews of Power: War Money and the English State 1688-1783*, Harvard University Press, Oxford 1989, s. 25-26, 33, 40-41) gibi Avrupa tarihiyle ilgili önemli kavramları destekleyecek boyutlara ulaşmıştır.

döneme⁴ ya da zorunlu askerlik bağlamında 19. yüzyıla⁵ yoğunlaşmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren asker teminiyle ilgili yaşanan değişimler, istisnalar dışında, “bozulma” söylemi bağlamında ele alınmıştır. Başlarda sadece paşalar tarafından, bilahare 1683-1699 yılları arasındaki artan asker ihtiyacı sonucunda merkezî idare tarafından belli bir süre finanse edilen leventlerle ilgili müstakil bir çalışma yapılmış⁶, asker teminine dair literatür bu konu üzerinden devam etmiştir. 16. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle merkezin taşra ileri gelenlerine giderek daha bağımlı hale geldiği, bunların asker teminindeki rolüne dikkat çekilmiştir.⁷ 1663-1664 Osmanlı-Habsburg

⁴ Özellikle kapıkulu ocakları için nefer temini hakkında öncü çalışma İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya aittir (*Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, I-II, TTK Yay., Ankara 1988). Devşirme sistemiyle ilgili yapılan son çalışmalardan biri için bkz. *Osmanlı İmparatorluğunda Devşirme Sistemi ve Devşirilen Çocuklar (1460-1650)*, Proje Yürütücüsü, Gülay Yılmaz Diko, Proje No: 115K354, Ocak 2018; Yeniçerilerin nefer kaynakları hakkında bkz. Abdulkasim Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi 1. Cilt, Yeniçeri Ocağı’nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynakları*, Küre Yay., İstanbul 2022, s. 61-170. Kapıkulu süvarileri için asker temini hakkında bkz. Coşkun Ünsal, *Osmanlı Askerî Teşkilatında Kapıkulu Süvarileri (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023, s. 61-127. Osmanlı idaresinin klasik yöntemlerle topladığı askerler dışında gönüllü olarak sefere katılanlarla ilgili de çalışmalara imza atılmıştır. İhtiyacın arttığı dönemde reayanın dinî bir zorunlulukla cepheye sürüldüğü *nefir-i âmm* uygulaması hakkında bkz. Murat Tuğluca, “Osmanlı’da Nefir-i Âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması”, *Belleten*, LXXX/289, Ankara 2016, 773-796; aynı yazar, “1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40, Konya 2016, s. 87-110), Başlangıç seviyesinde bir timar elde etmek için gönüllü olarak cepheye gidenler hakkında bkz. Pál Fodor, “Serhatte Ekmeğini Çıkarmak: 16. Yüzyıl Osmanlı Ordusunda Gönüllüler”, *Kızıl Elma*, çev. Özgür Kolçak, Yeditepe Yay., İstanbul 2020, s. 413-456; Serkan Osmanlıoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Gönüllü Askerlerden Garip Yiğitler (XVI. Yüzyıl)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023.

⁵ Mesela bkz. Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2009; Tobias Heinzelmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına: Osmanlı İmparatorluğu’nda Genel Askerlik Yükümlülükleri (1826-1856)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009; Veysel Şimşek, *Ottoman Military Recruitment and the Recruit: 1826-1853*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

⁶ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Yay., Ankara 2014 (İlk baskı 1965).

⁷ Halil İnalçık, 16. yüzyıl sonlarında Osmanlı askerî yapısının “gerilemeden” ziyade bir dönüşüm sürecine girdiğini söylediği öncü çalışmasında asker alma pratiklerine değinmiştir. Çalışmanın temel iddialarından biri, ateşli silah kullanımının

Savaşı'nda Osmanlı ordu terkihi incelenmiş, paralı askerlerin temin ve istihdam süreçleriyle ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır.⁸ 18. yüzyıla dair çalışmalarda da asker temininde merkez-taşra işbirliği, paralı asker istihdamı vurgulanmaya devam edilmiş, zorunlu askerlik sürecine kadarki dönem bu zeminde tartışılmıştır. Özellikle Virginia H. Aksan, 1768-1774 Harbi verilerine dayanarak leventlerin savaşlarda yoğun olarak kullanılmasını daimi ordu kurma girişimi olarak tarif etmiş, levent istihdam pratiğinin III. Selim ve II. Mahmud dönemlerine ilham verdiğini savunmuştur. Buna mukabil bu çalışmalar, yazarının ifadesiyle, ön kabuller barındırıp teorik bir çerçeve çizmektedir.⁹ 18. yüzyıl sonundan başlayarak bir sonraki yüzyılı konu edinen çalışmalarda da mesele âyanların asker toplama konusundaki rolü çerçevesinde aynı zeminde ele alınmış, III. Selim ve II. Mahmud dönemindeki asker toplama yöntemleri yoğun olarak incelenmiştir.¹⁰ Dolayısıyla 18. yüzyıl

yaygınlaşmasıyla birlikte orduda belli bir ücret karşılığında istihdam edilen sekbanların öneminin arttığıdır ("Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600–1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337). Daha sonraki çalışmalar genellikle bu zeminde devam etmiş, bazı hususlarda İnalçık'a eleştiriler getirilmiştir. Mesela Caroline Finkel, 1593-1606 yılları arasındaki uzun savaşın devleti klasik asker alma yöntemlerinden taviz vermeye zorladığını vurgulamakla birlikte askerlerin sosyal ve etnik kökenleriyle ilgilenmekten ziyade askerlik statüleri açısından tanımlanan kimliklere odaklanmıştır (*The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Viyana 1988, s. 26-49). Özgür Kolçak da savaşların mevsimlik olmaktan çıkarak zamana yayılmasıyla bir "dönüşüm" yaşandığını vurgulamıştır (*Ok, Tüfek ve At, 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*, TTK Yay., Ankara 2023, s. 153-166). Savaşların sürekli hale gelmesinin Osmanlı terakki ve terfi çarkında yol açtığı hızlanma ve asker sayısı artışı hakkındaki iddialar için ayrıca bkz. Coşkun Ünsal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Değişim ve Kapıkulu Süvarileri (16-17. Yüzyıl)", *Harp Tarihi Dergisi*, 7, İstanbul 2023, s. 1-38.

⁸ Özgür Kolçak, "Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkihi", *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneyel Çalışmalar*, yay. haz. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, s. 217-251.

⁹ Virginia H. Aksan, "Whatever Happened to the Janissaries? Mobilization for the 1768–1774 Russo-Ottoman War", *War in History*, V/1 (1998), s. 23-36; Virginia H. Aksan, "18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Zorunlu Askerlik Stratejileri", *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. Erik J. Zürcher, çev. M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003, s. 23-44.

¹⁰ Mesela bkz. Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2016; Ali Yayıcioglu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, Stanford 2016.

Osmanlı harplerinde karşımıza çıkan ve farklı motivasyonlarla toplanan zümreleri tanıma noktasında henüz yolun başında olduğumuz aşikârdır ve her bir zümreyle ilgili müstakil çalışma yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, 18. yüzyıl Osmanlı ordu terkibi içerisinde karşımıza çıkan kapıkulu süvari serdengeçtileri, asker temini bağlamında incelenecektir. Savaş alanlarında sürekli adlarına rastladığımız bu grupta ilgili bilgimiz oldukça sınırlıdır. Bu yüzyılda pek çok zümreyle ilgili serdengeçti grupları ortaya çıksa da genellikle serdengeçtiliğin 16. yüzyıldaki henüz kurumsallaşmamış haliyle ilgili olan bir ansiklopedi maddesi referans gösterilmektedir. İlgili madde oldukça genel, kullanılan kaynaklardan neşet eden bazı problemler barındırmaktadır. Burada serdengeçtiliğin, aşağıda izah edilecek ilk devirlerine odaklanılmış ve süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm dikkate alınmamıştır.¹¹ Osmanlı ordusunda asker alma ve motivasyon tekniklerine değinilen bir çalışmada da serdengeçtiler “özel komando birlikleri” şeklinde tanımlanmış, kimlerden seçildiklerine dair tashih gerektiren ve yine serdengeçtiliğin dönüşümünün dikkate alınmadığı çıkarımlarda bulunulmuştur.¹² 1667-1669 Kandiye Kuşatması ile ilgili yapılan bir çalışmada serdengeçtilerin önemine dikkat çekilmiş, serdengeçti yazım örnekleri sıralanmıştır.¹³ II. Viyana Seferi’yle ilgili yapılan bir çalışmada serdengeçti yazımı ve bunların cephe hattındaki faaliyetleriyle ilgili çeşitli bilgiler verilmiştir.¹⁴ Ancak iki çalışmada da kapıkulu süvari serdengeçtiliği tam olarak belli standartları olan bir asker temin pratiğine dönüşmediği için meselenin boyutları tartışmaya açılmamıştır. 18. yüzyıl İran Savaşları’na dair yapılan bir çalışmada da askerî personel incelenirken serdengeçtilerle ilgili ayrı bir başlık açılmasına rağmen serdengeçtiliğin türlerinin anlaşılmadığı görülmektedir.¹⁵

¹¹ Abdülkadir Özcan, “Serdengeçti”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 54-555. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da “bozulma” söylemi bağlamında serdengeçti adıyla kapıkulu süvariliğine çeşitli şartlarla “hariçten” adam yazıldığını söyler (a.g.e, II, 182-183).

¹² Rhoads Murphey, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, Hamer Yay., İstanbul 2007, s. 188-189.

¹³ Veysel Göger, “Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, LII, İstanbul 2018, s. 58-59.

¹⁴ Bazı örnekler için mesela bkz. Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması, Yedi Başlı Ejderin Fendi*, Timaş Yay., İstanbul 2021, s. 232, 262, 263, 269.

¹⁵ Serdar Genç, *Lale Devrinde Savaş, İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Kitap Yay., İstanbul 2013, s. 164-166.

Kapıkulu süvarileriyle ilgili yapılan son çalışmalarda ise serdengeçtilik kavramı tartışmaya açılmış, bunun kapıkulu süvari zümrelerinin dönüşümünde önemli bir sürece işaret edebileceği vurgulanmıştır.¹⁶ Ancak bu çalışmalar 16 ve 17. yüzyıllarla sınırlandırıldığından 18. yüzyıla dair bilgi verilmemiştir.

Bu çalışmada kapıkulu süvari serdengeçtiliğinin ortaya çıkış sebepleri, uygulama biçimleri, bunun nasıl standartlaştığı serdengeçti yazım emirleri ve ruus kayıtları kullanılarak incelenecektir. Çalışmanın başlığı her ne kadar 18. Yüzyıl olarak belirlense de kapıkulu süvari serdengeçtiliğinin kurumsallaşma süreci 17. yüzyılın son çeyreğinde tamamlanarak belli standartlara kavuşmuştur. Dolayısıyla çalışmada 17. yüzyılın sonlarına dair de örnekler kullanılmıştır. Serdengeçtiliğin sadece savaş alanlarında başvurulmuş bir fedakârlık şekli olmadığı, devletin asker kapasitesini artırmak amacıyla geliştirilen kurumsal bir araca dönüştüğü ortaya koyulacaktır. Her yazım aşamasının kendine has dinamikleri olduğu ve bunun çalışmanın sınırlarını hayli genişletmesinden dolayı makale merkezin serdengeçti yazım kararı almasından yazım memurları görevlendirmesine kadarki süreç ile sınırlandırıldı. Dolayısıyla yazım işleminin nasıl icra edildiği, karşılaşılan problemler, nasıl teşkilatlandırıldığı, şartların yerine getirilme şekli, saha performansları gibi konular, hazırlamakta olduğumuz başka bir çalışmada incelenecektir.

Bir Gönüllü Savaşçı İstihdam Yöntemi Olarak İlk Devir Serdengeçtiliği

17. yüzyılda Avrupa'da asker temin pratikleriyle ilgili köklü değişikliklerin yaşandığı ifade edilir. Bunun sebebi olarak da genel olarak Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) devletleri asker sayısını artırmaya zorlaması gösterilir.¹⁷ Savaşların dönüştürücü etkisi, Avrupa'dan çok daha önce Osmanlı topraklarında kendini hissettirmişti. Doğu'da Safeviler ile 1578-1590 ve 1603-1611, Batı'da Habsburglar ile 1593-1606, Anadolu'da ise Celaliler ile takriben 1595-1610 yılları arasında girişilen mücadeleler, geleneksel asker alma

¹⁶ Coşkun Ünsal, *a.g.t.*, s. 55-56, 116-119; aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Değişim", s. 27-28.

¹⁷ Michael Sikora, "Paralı Ordularda Değişim ve Süreklilik: Orta Avrupa (1650-1750)", *Askerlik "İşi", Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 199, 201.

yöntemlerinin sınırlarının zorlanmasına sebep olmuştur.¹⁸ Bu dönemde sınır hattındaki serdarların askere, pek çok gencin de bir maişet kapısına ihtiyacı vardı. Bu kişiler ulûfe, timar ya da muayyen bir vakit ücret karşılığında gönüllü olarak cepheye sürüldüler. Bu gelişmelerin de bir sonucu olarak 16. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı savaş alanını tasvir eden metinlerin satır aralarında bir takım kişilerin “serdengeçti” yazılmalarından bahsedilmektedir.

Baş demek olan Farsça “ser” ve Türkçe “geçmek” fiilinin birleşiminden ortaya çıkan serdengeçti kavramı, 17. yüzyılın sonlarına kadar askeriyede genellikle kelime anlamıyla kullanıldı. Bu bakımdan Osmanlı askerî teşkilatı içerisinde yer alan ve zorlu görevler üstlenen delilerin icra ettikleri görevler açısından gerçek manadan “serdengeçti” oldukları iddia edildi.¹⁹ Bir muharebe ve kuşatma sırasında zor bir görev hasıl olduğunda terakki/terfi almak amacıyla mevcut askerler veya kadro elde etmek amacıyla cepheye bulunanlar arasından serdengeçti yazılanlar olurdu. Dolayısıyla bazı çalışmalarda iddia edildiği üzere²⁰ serdengeçti yazılanların hepsi mevcut askerler arasından seçilmiyordu. Yüzlerce, bazen binlerce dirliksiz kişi, aynı görev için mevcut askerlerle birlikte serdengeçti yazılabiliyordu. Aslında diğer ordular içerisinde de farklı isimlerle anılan, ancak benzer şekilde tehlikeli işler için öne atılan fedailer mevcuttu.²¹ Harbin veya muhasaranın en kritik anlarında karşımıza çıkan serdengeçti yazılma işlemleri, içerisinde ödül barındırıp karşılığında zor bir göreve talip olmayı gerektiriyordu. Ödülleri bu kişilerin mevcut durumları belirliyordu. Kadrolular üstlendikleri zorlu görevler karşılığında terakki veya

¹⁸ İlgili cephelerde çoğu vakit aynı anda mücadele verilen dönem, askere duyulan ihtiyaç ve kapıkullarının sayılarının artması açısından “İstanbul’un Otuz Yıl Savaşları” şeklinde tanımlanmıştır (Gábor Ágoston, *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s. 76). Gelişmelerin Osmanlı ordusundaki dönüştürücü etkisine dair ayrıca bkz. Özgür Kolçak, *a.g.e.*, s. 154-166.

¹⁹ Saadet Dağ, *Osmanlı Devleti’nde Deliler Ocağı*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2020, s. 47, 107, 129.

²⁰ Rhoads Murphey, *a.g.e.*, s. 188-189.

²¹ Mesela “Verlorene Haufe” olarak adlandırılan ve “fedailer” anlamındaki grup, bir dönem Avrupa orduları içinde benzer işlerle istihdam edilmişlerdi. Serdengeçti şeklinde tercüme edilen bu kişiler gönüllü, kura yoluyla seçilenler askerler ve/veya özgürlük vaat edilen mahkûmlardan oluşuyordu (*Dünya Savaş Tarihi, Erken Modern Çağ, Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler, 1500-1763*, haz. Christer Jörgensen vd., çev. Özgür Kolçak, Timaş Yay., İstanbul 2011, II, 12). Bu grubun ilk dönem Osmanlı serdengeçtileriyle benzerliğine yapılan vurgu için bkz. Coşkun Ünsal, *a.g.t.*, s. 116.

terfi alıyorlardı.²² Dirliği olmayan veya bir şekilde maaşı kesilmiş olup kadro elde etmek amacıyla cepheye bulunanlar ise çeşitli vaatler karşılığında serdengeçti yazılıyorlardı. Bunlar genellikle esâmesi çalık, timardan mazûl, kuloğlu, garip yiğit adlarıyla anılmaktadır. Hangi kaynaktan gelirse gelsin bunlar bazen bir görevin sonunda, bazense bir yerin belli bir süre muhafaza edilmesi karşılığında ödüllendirilirdi.²³ Serdengeçti yazım pratiği, mevcut askerleri veya kadro ümit edenleri şevke getirmek, savaş alanlarında yaşanan değişim sonucu muhtevası değişen askerî hizmetlerin sürekliliğini sağlamak için serdarların elinde bir araç haline gelmişti. Dolayısıyla 16. yüzyılın sonlarında karşımıza çıkan serdengeçtiler cephenin kendi dinamikleri sonucu, yine cepheye bulunan askerler arasından yazılarak ortaya çıktı. 17. yüzyılın büyük bir kısmında ise savaş alanlarını tasvir eden metinlerde bu haliyle yer aldılar.

Süreç içerisinde serdengeçtilik muhtelif askerî zümreler için farklı şeyler ifade etmeye başladı. Daha önce sefer anında ister kadrolu olsun, isterse ordugâhtaki gönüllüler olsun ortak bir görev için serdengeçti yazılıyorken 17. yüzyılın sonlarına doğru artan asker ihtiyacından dolayı sefer planlaması yapılırken serdengeçti yazımına başvurulmaya başlandı. Dolayısıyla görev

²² 17. yüzyılın ortalarına, hatta sonlarına kadar çağdaş kaynaklarda veya arşiv vesikalarında pek çok örnek bulmak mümkündür. Mesela sipahi zümresinden 125, silahdarlardan 107 nefere 15 Ekim 1628'de "mekûrlar hâliyâ fethi müyesser olan Erzurum Kal'ası fethinde serdengeçti yazılıp edâ-i hidmet eylemeleriyle yalnız ikişer akça terakki" verilmesi buyrulmuştu (BOA, A.RSK.d., nr. 1498, s. 11, 12, 16 S 1038). Aynı dönemde altı yeniçeri ise 2 Kasım 1628'de "mekûr[lar] hâlâ Erzurum Kal'ası fethinde serdengeçti yazılıp hidmetde" bulundukları gerekçesiyle kanun üzere kapıkulu süvarilerine terfi etmişti (A.RSK.d., nr. 1498, s. 13, 5 Ra 1038). Farklı tarihlerdeki diğer bazı örnekler için mesela bkz. A.RSK.d., nr. 1498, s. 74, 19 R 1040; *Topçular Kâtibi 'Abülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yay., Ankara 2003, I, 284, 333-334, 421, 533; II, 748; *Târih-i Naimâ*, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara 2007, IV, 1738, 1747; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 2000, s. 6; *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 1995, s. 706 vd.

²³ Mesela bkz. *Topçular Kâtibi*, I, 39, 150, 153, 163-164, 217-218, 289; 333-334, 362, 445, 500, 645; II, 735; 846; M. Fatih Gökçek, IV. Murâd'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: *Nûrî İbrâhîm, Fetihnâme-i Bağdâd-Kâdî-zâde Ahmed Çelebi, Fetihnâme-i Bağdâd (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 341; *Fezleke [Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655]*, yay. haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yay., İstanbul 2016, I, 38, 44; II, 201, 802; *Târih-i Naimâ*, IV, 1747; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, s. 5 vd. Özellikle ilk dönem serdengeçtiliğin ne anlam ifade ettiği hakkında ayrıca bkz. Coşkun Ünsal, *a.g.t.*, s. 116-119.

merkezli bir yazım pratiğinden zümre merkezli bir yazım pratiğine geçiş oldu. Böylece serdengeçti yazımı cephe gerisine taşınarak bir asker temin pratiğine dönüşmeye başladı. Serdengeçtilik, yeniçeri, cebeci, topçu gibi ocaklar için özellikle ocaktan herhangi bir sebepten atılanlar ve ocağa yeni alınacaklar için şartlı bir kabule dönüştü.²⁴ Benzer durum timar sistemi için de geçerliydi. Bir bölgedeki mahlül timarlar, belli bir süre hizmet şartıyla bölgede bulunan “*tammü’s-silâh yiğitlere*” nişanlanıyordu.²⁵ Çalışmamızın konusunu oluşturan kapıkulu süvarileri için ise serdengeçtilik ocağa girmek için muayyen bir vakit hizmet etmeyi gerektiren geçiş sürecine dönüştü. Bununla birlikte bir süre daha ocağa mensup olanlardan bazılarının da “terakki ile serdengeçti”, “terakkili serdengeçti” yazılmalarından bahsedilmektedir.²⁶ Ancak bunlar teknik olarak “terakkili” denilen ve belli bir süre hizmet karşılığında maaşlarına zam yapılma sözü verilen kişilerdi.²⁷

Kapıkulu süvari zümreleri adıyla anılan serdengeçtilik iki temel ihtiyaçtan doğmuştur. İlk sebep 16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, devletin cephede süresi uzayan askerî hizmetlerin devamlılığını sağlamak zorunda kalmasıdır. Bu durum sadece Osmanlı’ya has bir gelişme olmayıp çağdaşlarını da derinden etkilemiştir.²⁸ İkinci ihtiyaç ise, birincisinin bir gerekliliği olarak kapıkullarının sayısının hızla artmasıyla yakından ilgilidir.

²⁴ Serdengeçtiliğin yeniçeriler için tashih ve be-dergâh usulünün uygulama alanına dönüştüğü vurgusu için bkz. Abdulkasım Gül, *a.g.e.*, s. 15-117.

²⁵ Mesela bkz. BOA, AE.SMMD.IV., nr. 92/10904, 14 B 1089/1 Eylül 1678; Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı, 1123 (1711)*, TTK Yay., Ankara 1951, I, 301; A.DVNSMHM.d., nr. 116, s. 355, hk. 1479, Evâsıt-ı Ca 1123/27 Haziran-6 Temmuz 1711.

²⁶ Mesela “terakki ile serdengeçti” yazılanlar için bkz. Muzaffer Fehmi Şakar, *1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-145)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 112, 119-120, 137-138; Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı’ât-ı Rûz-merre*, haz. Muzaffer Doğan, TÜBA Yay., Ankara 2017, I, 118, 122, 244. “Terakkili serdengeçti” olanlar için bkz. Melek T. Uzun, *125 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Metin)*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2019, s.116-117.

²⁷ Terakkililerle ilgili tarafımızca devam ettirilmekte olan bir çalışma mevcut olup yakın zamanda yayınlanması planlanmaktadır.

²⁸ Avrupa’da savaşların mevsimlik olmaktan çıkıp zamana yayılması, “*kılıçtan çok küreğin*” kullanıldığı kuşatma muharebelerinin önem kazanması, sıcak çatışmaya girmeden bir kışı sadakatle garnizonda geçirmenin önemli bir başarı haline geldiği vurgusu için mesela bkz. David J.B. Trim, ““Warlike prowess and manly courage”:

Yapılan son çalışmalar, kapıkulu süvarilerinin asker ile bürokrat arasında duran bir sınıf olduğunu, 17. yüzyıla kadar sürekli nüfuz alanlarını genişletmek suretiyle özellikle malî işleri ellerine geçirdiklerini ortaya koydu. Buna mukabil 17. yüzyıl, sayıları hızla artan kapıkulu süvarilerinin nüfuzlarının kırılması için mücadelelerle geçti.²⁹ Mücadele alanlarından birisi de kapıkulu süvarilerinin çocukları meselesiydi. Başlarda saraylardan çıkma veya yeniçeri ocağından terfi yoluyla kapıkulu süvari zümrelerine geçenlerin çocuklarının velediş adıyla kadroya alınması yönünde teamül vardı. Bu, feragat veya kısmî intikal yoluyla gerçekleşiyordu. 16. yüzyılın sonlarından itibaren savaşların mevsimlik olmaktan çıkarak zamana yayılması, kapıkulu süvarilerinin çocuklarının bölüğe ilhak edilme geleneğinde değişikliklere sebep oldu. Zira kapıkulu süvarilerinin sayılarının hızla artması, kendilerini kadroya namzet gören kuloğullarının sayısını da hızla artırmıştı. İlk olarak daha önce bölüğe ilhak hakkını elinde bulunduran kuloğullarının seferlere katılarak yararlılık göstermesi gerekti. Diğerlerine ise belli bir süre sefere katılmaları ve muhafazada kalmaları şartıyla bölük sözü verildi. Serdengeçti yazılmak olarak tarif edilen bu uygulama, başlarda kapıkulu süvarilerinin çok az bir kısmının çocuklarına sağlanan bölük imkânının, diğerlerine de teşmil edilerek şarta bağlanması anlamına geliyordu.³⁰ Ancak henüz belli standartları olan, zümre merkezli bir serdengeçtilikten ziyade görev merkezli ve daha geniş katımlı bir yazım prosedürü mevcuttu.

İlk dönem serdengeçti yazımları, her ne kadar cephede askerî hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamış olsa da özellikle 17. yüzyıl ıslahatnâme müellifleri tarafından eleştirildi. Bu pratiğin kapıkulu sisteminin bir açığı olduğu, kafasına esen herkesin muhafazada kalmak şartıyla kapıkulu süvari zümrelerine alınmaya başlandığı ifade edildi. IV. Murad devrinden itibaren kapıkulu süvarilerinin çocuklarının bölüğe ilhakının sınırlandırılması yolunda adımlar atıldı. Ancak 1640'larda pek çok isyan çıkararak ayrıcalıklarını korumaya çalıştılar. 1648'de kendisi de sipahi kökenli olan Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, sefer şartı koşarak veledişlerin tekrar bölüğe geçişlerinin yolunu açtı. Bu haber taşradaki kapıkulu süvarilerine ulaşınca çocuklarını da alarak İstanbul'a

Martial Conduct and Masculine Identity in Late Tudor and Early Stuart England", *Early Modern Military Identities, 1560–1639: Reality and Representation*, (eds Matthew Woodcock ve Cian O'Mahony), Boydell & Brewer Press, Cambridge 2019, s. 35-36.

²⁹ Detaylı bilgi için bkz. Coşkun Ünsal, *a.g.t.*, s. 281-309.

³⁰ Coşkun Ünsal, *a.g.t.*, s. 117-119, 120-126.

geldiler. Ancak bunlar, oğullarını sefere göndermek yerine kapıkulu süvarilerinin padişah veya sadrazamın bizzat bulunmadıkları seferlere katılmadıklarını savundular. Kısa süre sonra büyük bir kargaşa yaşandı ve isyan kapıkulu süvarisi-yeniçeri çekişmesine dönüştü. Yeniçerilerin üstün gelmesi sonucu hayli kapıkulu süvarisi katledildi ve veledes yazımı sınırlandırıldı. Kapıkulu süvarilerine mevcut ulûfesinin 6 ilâ 9 akçesini oğluna feragat edebilmesi hakkı tanındı. Ancak geri kalan ulûfenin tamamı hazineye kalacaktı. İpşir Mustafa Paşa'nın 1654'te sadrazam olması, veledes sorununu tekrar gündeme getirdi. Taraftar toplamaya çalışan sadrazam, kapıkulu süvarilerine haber salarak oğullarının bölüğe ilhakı sorununu çözeceğini belirtti. Paşa'nın kendilerini oyaladığını düşünen kapıkulu süvarileri, onun rakibi olan Kaptan-ı Derya Kara Murad Paşa ile ittifak kurarak Mayıs 1655'te isyan ettiler. Yeni Sadrazam Kara Murad Paşa devrinde veledeslerin bölüğe ilhak edilmesi başta olmak üzere kapıkulu süvarilerine bazı ayrıcalıklar tekrar tanındı.³¹

1655'te kapıkulu süvarilerinin oğullarını bölüğe kaydettirme ayrıcalığının koşulsuz ve kalıcı bir zafer olduğu, bölüğe ilhakın hizmet karşılığı verilen bir ödül olmaktan çıkıp kalıtsal bir hakka dönüştüğü vurgulanır.³² Buna mukabil, devlet bu problemi 17. yüzyılın sonlarında kapıkulu süvari serdengeçtiliğini, bir asker temin yöntemine dönüştürerek kısmen aşmıştır. 1660'larda hem cephede hem de cephe gerisindeki asker temin planlamalarında kapıkulu süvari serdengeçtileri için yazım işlemleri görülmeye başladı. Mesela 1667-1668 Kandiye Kuşatması sırasında cephedeki serdengeçti yazımları aslında mevcut askerleri ilgilendiriyor, terfi ve terakki vadediyordu. Diğer yandan asker sayısını artırmak üzere "sipâhîlik şartıyla mücedd eden tahrîr olunan" serdengeçtiler Girid'e gönderilmişti.³³ Benzer durum 1678 Çehrin Kuşatması sırasında da yaşanmıştı. Çehrin yolunun Kazaklar tarafından kapatıldığı haberi padişaha ulaşınca yolun açılması için 800 kişi silahdar zümresine ilhak vaadiyle serdengeçti yazılmıştı.³⁴ II. Viyana Seferi sırasında serdengeçti yazımı genellikle mevcut askerlerin terakki karşılığı ön saflardaki zor görevlere talip

³¹ Süreçle ilgili bkz. Christopher Whitehead, "The Veledeş Conflict: A Reassessment of Mid-Seventeenth-Century Rebellions Of the Altı Bölük Halkı", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, VIII/1, s. 299-310.

³² Christopher Whitehead, "a.g.m.", s. 307-309.

³³ Veysel Göger, "a.g.m." s. 59; BOA, D.SVM, d. nr. 3695, s. 2-6.

³⁴ Kahraman Şakul, *Çehrin Kuşatması, 1678*, Timaş Yay. İstanbul 2022, s. 156.

olmayla ilgiliydi.³⁵ Buna mukabil, ocağa alım yöntemi olarak serdengeçti yazımına da başvurulmuştu. Nitekim 2 bin sipahi ve 2 bin silahdar serdengeçtisi, 6'şar akçe ibtida ve 4'er akçe terakki olmak üzere toplamda 10 akçe karşılığında serdengeçti yazılmışlardı.³⁶ İlerleyen tarihlerde serdengeçti yazımıyla belli bir süre hizmet ettikten sonra ocağa alım pratiği daha sistematik hale geldi. Askere ihtiyaç arttığında bazı bölge idarecilerine, serdengeçti yazılmanın şartlarını ihtiva eden emirler kaleme alınmaya başladı.³⁷ Çalışmanın bir sonraki bölümünde kapıkulu süvari serdengeçtiliğinin yüzyılın sonlarından itibaren oluşan standartları ortaya koyulacaktır.

Yeni Bir Asker Temin Pratiği Olarak Kapıkulu Süvari Serdengeçtiliği

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir cephesindeki muharebeyi, kale muhasarasını veya muhafazasını incelediğimizde karşımıza kapıkulu süvari zümreleri adıyla anılan, ancak teknik olarak henüz kapıkulu süvari zümrelerine dahil olmamış serdengeçtilerle karşılaşırız. En kısa şekliyle izah edilecek olursa kapıkulu süvari serdengeçtiliği, devletin bazı şartlar sunarak belli kişileri muayyen bir vakit maaşsız olarak askerî hizmet icrasına ikna ettiği bir asker temin yöntemine dönüşmüştü. Dolayısıyla bu uygulama devletin herhangi bir kişiyi daimi ordu neferlerine dönüştürmeden önceki geçiş/deneme süreci olarak tanımlanabilir. Öyle ki serdengeçti yazılmaya karar verenlerin teçhizatını dahi genellikle kendileri sağlaması bekleniyordu. Uygulamanın temelinde devlet ile adayların beklentilerini yansıtan sözleşmeler yer almaktaydı. Hizmet süresi ve niteliğinin izah edildiği bu

³⁵ Bazı örnekler için mesela bkz. Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, s. 232, 262, 263, 269.

³⁶ Mehtap Yılmaz, *Veka'yiname (Vekayi-i Bec) (Metin-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 164. Kahraman Şakul, terakki şartıyla serdengeçti yazılanlar ile ocağa alınmak şartıyla serdengeçti yazılanlar arasındaki farka dikkat çekmemiştir. Bkz. *II. Viyana Kuşatması*, s. 504 (45. Dipnot).

³⁷ "...Hâlâ Girit ceziresi muhâfazası için tahrîr olunduları günden bir sene Girit ceziresinde ağaları bayrağı altında muhâfazada mevcûd bulunmak şartıyla altışar akçe ibtidâ ve dörder akçe terakki yeomî onar akçe ile ibtidâları virilüp ebnâ-i sipâhîyâna ilhak olunmak üzere beş yüz nefer sipâh serdengeçdisi yazılmak fermânım olmağın..." ("Şer'i Mahkeme Sicilleri", *Türkün*, 6, Bursa 1936, s. 36-37, Evâsıt-ı Şaban 1095/24 Temmuz-2 Ağustos 1684). Ayrıca bkz. Coşkun Ünsal, *a.g.t.*, s. 117-119. İlgili çalışmada serdengeçtilerin her ne kadar şartın yerine getirilmesinden sonra bölüğe ilhak edilmesi yerine doğrudan ocağa alınmaya başladıkları ifade ediliyorsa da bu doğru değildir.

sözleşmelerde adayın gerekli şartları yerine getirmesi halinde neler elde edileceği de yer bulurdu.

Öncelikle ifade edilmelidir ki serdengeçtilik gönüllülük esasına dayalı bir asker temin yöntemi idi. Bu durumun bazen serdengeçti yazım emirlerinde “rızâlarıyla tâlip olan”, “tâlib ü rağbeti olan”, “râgıb olan” şeklinde vurgulanması³⁸, yazım memurlarının zorlayıcı bir tavırla hareket etmiş olabileceğine işaret edebilir. Buna mukabil kaynaklarda zorla serdengeçti yazıldığından şikâyet eden kimselere şimdilik rastlanmamıştır. Aksine gönüllü yazılıp üzerine düşenleri yapmasına rağmen sözleşmeden doğan kazanımlarını elde edemeyen neferlerin hak arayışına dair mebzul miktarda örnek bulmak mümkündür.³⁹ Yine devletin belirlediği şartları, yazım yapılması planlanan kazanın idarecileri vesilesiyle zaman zaman “mecmû’-ı nâs olan mahallerde münâdîler nîdâ itdirdüp” şeklinde insanlara duyurma arzusu da hedef kitlenin gönüllüler olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰ Peki herkes serdengeçti olabiliyor muydu? İnsanlar neden serdengeçti yazılmak için gönüllü oluyorlardı? İnsanları “gerek muhâfaza-i memleket ve gerek ceng ü harb ve sâir her ne gûne hidmet iktizâ iderse” belli bir süre, karın tokluğuna maiyetine tayin edildiği paşanın emrine göre hareket etmeye⁴¹ iten neydi?

³⁸ A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 239, hk. 1014, Evâil-i L 1107/4-13 Mayıs 1696; nr. 108, s. 205, hk. 867, Evâil-i N 1107/4-13 Nisan 1696; nr. 132, s. 341, hk. 1212, Evâhir-i Za 1137/1-10 Ağustos 1725) vd.

³⁹ “Arzuhâl kulları budur ki, dergâh-ı âlî silahdâr ocağından Küttahyalı Seyid Halil Ağa’nın serdengeçti bayrağı altında bir sene hidmet-i aliyye’de istihdâm ve edâ-i hidmet olunduktan sonra i’tâ ve ihsân buyrulacak ibtidâ tezkiremi için serdengeçti ağası kullarıyla ma’ân Âsitâne’ye vürûd eyledikde ashâb-ı a’râzdan kimesne hilâf-infhâ ibtidâ tezkiremi ahz eyleyüp gadr-ı küllî olmağla...” (BOA, AE.SABH.I., nr. 170/11363, 25 B 1192/19 Ağustos 1778). Benzer örnekler için ayrıca bkz. BOA, AE.SMST.II., nr. 41/4037, 7 N 1107/10 Nisan 1696; D.SVM, nr. 29/88, 25 S 1108/23 Eylül 1696; nr. 168/31, 15 S 1145/7 Ağustos 1732; nr. 294/96, 9 Za 1158/3 Aralık 1745. Edirne’den Eğriboz’a kadar olan kazaların kadılarına Mart 1689’da yazılan emirlerden bazı bölgelerde kapıkulu süvarilerinin gurebâ bölüklerine serdengeçti yazılmak isteyenlere mani olduğunun haber alındığı, gönüllü olanların kesinlikle engellenmemesi gerektiği vurgulanmıştı (A.DVNSMHM.d., nr. 98, s. 128, hk. 426, Evâhir-i Ca 1100).

⁴⁰ A.DVNSMHM.d., nr. 133, s. 92, hk. 331-334, Evâsıt-ı C 1138/14-23 Şubat 1728. Ayrıca mesela bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 239, hk. 1014, Evâil-i L 1107/4-13 Mayıs 1696.

⁴¹ Mesela 1725’te İran Seraskeri Ahmed Paşa emrinde hareket etme şartı için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 132, s. 246, hk. 910, Evâsıt-ı Ş 1137; 1733’te Gence Muhafızı Genç Ali Paşa’nın emrinde hareket etme şartı için bkz. nr. 139, s. 89, hk. 333, Evâil-i Ş 1145 vd.

Neden belki de sonunu göremeden hayatlarını kaybedecekleri, ağır bir şekilde yaralanacakları veya esir düşecekleri maceralara talip oluyorlardı? Her insanın serdengeçti yazılmasıyla ilgili kendine has bir hikâyesi olabilir. Ancak bu insanları serdengeçti yazılmak konusunda teşvik eden bazı şeylerin ortak olması gerekir. Bu manada içselleştirilmiş dinî motivasyonun yanında vaat edilen kazanımlar, adayların ilk motivasyonunda oldukça etkiliydi. Devletin, aşağıda detaylandırılacağı üzere, adaylara esâme ile tarih kısımları daha sonra doldurulmak üzere sunduğu ruus tezkireleri, görev-kazanım ilişkisini ortaya koyan ve devlet ile adayların beklentilerini yansıtan bürokratik metinlerdi. Bu metinleri bir tür sözleşme olarak kabul etmekte bir beis yoktur. Peki kimler serdengeçtiliğe gönüllü olabiliyordu?

İmparatorlukta yaşayan herkes, kapıkulu süvarilerine serdengeçti yazılamıyordu. Nitekim serdengeçti olarak yazılacak kişilerin reaya sınıfından olmaması önemliydi. Bu husus “re’âyâ makûlesinden olmamak”⁴², “re’âyâdan olmayup”⁴³, “ra’iyyet ve ra’iyyet oğullarından olmayup”⁴⁴, “haymâne ve re’âyâ ve lâ-mekân Yörük ve Kürd ve Türkmân ve Kıbtîyân makûlesinden olmayup”⁴⁵ gibi tanımlamalarla özellikle zikrediliyordu. Bazı emirlerde para karşılığında reaya sınıfından serdengeçti yazılması halinde ilgililerin çok ağır bir şekilde cezalandırılacağına bildirilmesi, zaman zaman bu kurala uyulmadığına işaret etmektedir.⁴⁶

Serdengeçti adaylarında aranan ve emirlerde genellikle zikredilen özellik, askerî bir aile mensubiyetiydi. Çoğu zaman bu özelliklerden daha fazla vurgulanan ise adayın genç, güçlü, at ve silaha sahip, silah kullanmakta mahir olmasıydı. Ancak bu kişilerin gönüllü olarak serdengeçtiliğe yazılmalarına olumlu bakılıyordu. Askerî aile mensubiyeti adayların “kadîmî sipâhizâde”, “bilâ-dirlik olan kuloğulları”, “sipâhizâde kuloğulları”, “mütekâ’idîn oğulları”

⁴² Melek T. Uzun, *a.g.t.*, s. 295-296, 304-305, 306-307.

⁴³ A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 147, hk. 635, Evâsıt-ı Ş 1107/16-25 Mart 1696; nr. 108, s. 205, hk. 867, Evâil-i N 1107/4-13 Nisan 1696.

⁴⁴ “Şer’i Mahkeme Sicilleri”, s. 36.

⁴⁵ Melek T. Uzun, *a.g.t.*, s. 306-307, 320.

⁴⁶ Mesela “...akçe pul alup ihtiyâr ve amel-mande ve re’âyâdan tahrîr...” (A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 131, hk. 554-555, Evâil-i Ş 1107/6-15 Mart 1696); “tama’-ı hâm sevdâsıyla akçe ve pul alup hidmete kâdir olmayanları tahrîr ve re’âyâ tâ’ifesin serdengeçdi tahrîr” A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 205, hk. 867, Evâil-i N 1107/4-13 Nisan 1696.

olmaları gibi ifadelerle daha da detaylandırılabilirdi.⁴⁷ Hatta, muhtemelen aranan şartların takibi için adayların deftere geçirilmesi sırasında isimlerinin yanında babalarının adı ve memleketinin özellikle yazılması isteniyordu.⁴⁸ Diğer yandan bir şekilde kapıkulu süvari zümrelerinden esâmesi çalınmak suretiyle atılanların da özellikle asker ihtiyacının arttığı dönemlerde, doğrudan eski zümresine dahil olmak yerine serdengeçtiliğe gönüllü olabilmelerine müsaade ediliyordu. Mesela Belgrad Kalesi'nin muhafazası için sipahi zümresine yazılacak 250 serdengeçtiyle ilgili Ocak 1692 tarihli emirde, adayların bir önceki sene Erdel Seferi'nde ve diğer hizmetlerde bulunmadıkları için ocaktan atılanlardan olması isteniyordu. Bunların "kendüleri yarar ve tûvânâ ve at ve pusâtları mükemmel olup tashîh nâmı olmayup müceddeden" serdengeçti yazılması gerekiyordu.⁴⁹ Ancak bu hususun her suçlu için geçerli olmadığını ifade etmek gerekir. Nitekim devlet bazı suçluların serdengeçtiliğini asla kabul etmiyordu.⁵⁰ Serdengeçti yazımıyla ilgili gönderilen emirlerin bazılarında ise adayların fizikî özelliklerine atıf yapılmakla birlikte askerî bir aileye mensup olup olmamasıyla ilgili bilgi yer

⁴⁷ Mesela bkz. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, haz. Erhan Afyoncu, TÜBA Yay., Ankara 2017, III, 22-23 (9 M 1103/2 Ekim 1691); A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 192, hk. 747, Evâil-i B 1103/19-28 Mart 1792; nr. 105, s. 105, hk. 448, Evâil-i C 1106/17-26 Ocak 1695; nr. 108, s. 205, hk. 867, Evâil-i N 1107/4-13 Nisan 1696; nr. 108, s. 239, hk. 1014, Evâil-i L 1107/4-13 Mayıs 1696; Melek T. Uzun, *a.g.t.*, s. 295-296, 304-305, 306-307 (Aralık 1716); Ersin Kırcı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 216-217 (Aralık 1769); C.AS., nr. 68/3193, 5 S 1202/16 Kasım 1787 vd.

⁴⁸ Sivas ve Kayseri'den Aralık 1716'da 500'er sipâhî serdengeçtisi yazılması için verilen emrin sonunda ilgili kişiler seçildikten sonra "*bayrakları altına cem' ve mecmû'unun babaları ve vilâyetleri ile ale'l-esâmî*" defter edilmesi istenmekteydi (Melek T. Uzun, *a.g.t.*, s. 306-307). Diğer bazı örnekler için ayrıca bkz. s. 295-296; s. 304-305; s. 320.

⁴⁹ A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 114, hk. 479, Evâhir-i R 1103. Benzer örnekler için mesela bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 192, hk. 747, Evâil-i B 1103/19-28 Mart 1792; nr. 108, s. 212, hk. 900, Evâhir-i N 1107/24 Nisan-3 Mayıs 1696; nr. 108, s. 239, hk. 1014, Evâil-i L 1107/4-13 Mayıs 1696 vd. Bu vurgunun özellikle asker ihtiyacının arttığı dönemlerde yapılması manidardır.

⁵⁰ Mesela "*vakt-i zûrbâlarda ser-mülâzımân-ı sipâh olan Deli Pîri'nin kâtibi olan şahs tebdil-i kıyâfet için sakâlin tırâş idiüp ve serdengeçdi yazılıp ahz-ı rü'ûs-ı hümayûn için otağ-ı Sadr-ı âlî'de vardukda mezbûrî ba'zı kimesne teşhîs itmekle Sadr-ı âlî'de ilkâ olunup sem'ine inhâ olunmağla mezbûr ahz ve katl olunmak fermân olmağın*" (*Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, I, 147, 19 Ağustos 1689).

almamaktadır.⁵¹ Bu durum, mensubiyet konusunda bazen devletin tavrının esnediğine işaret edebileceği gibi her emirde zikre gerek duyulmayan daimi bir kuralın varlığı anlamına da gelebilir. Bazı emirlerde serdengeçti adaylarının yaşlı olmayan kuloğullarından olması gerekliliği zikredildikten sonra “vesâ’ir yarar ve bahâdır ve müntehâb ve şecî’ ve tûvânâ yiğitler” ibaresinin de eklenmesi önemlidir.⁵² Ancak burada da yeniçeriler ve kapıkulu süvarilerinin çocuklarının dışındaki askerî aileye mensup olanların mı yoksa reayadan kişilerin mi adaylığının kabul edileceği hususu net değildir. Her iki durumda da devlet serdengeçti yazılan kişilerden yerlerine adam göndermek isteyenlerin engellenmesi, deftere geçirilenlerin yol boyunca değiştirilmemesini istiyordu.⁵³ Yine emre riayet edilmeyip askerliğin gerektirdiği fizikî şartlara sahip olmayanların serdengeçti yazılmalarını engellemek, merkezin memnuniyetini ifade etmesine vesile oluyordu.⁵⁴

Serdengeçti yazımını gündeme getiren ihtiyaçlar, adayların nitelikleriyle ilgili daha detaylı tanımlamalar yapılmasını sağlayabiliyordu. Mesela Mart 1733’te Anadolu’nun sağ, sol ve orta kolundan Musul ve Şehrizar Seraskeri Osman Paşa’nın maiyetine yazılması istenen 413 ulûfeciyan-ı yemîn, 500 gurebâ-i yemîn serdengeçti adayının genç ve cesur olmalarının yanında

⁵¹ Askerî aileye mensubiyetin vurgulanmadığı bazı örnekler için mesela bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 98, s. 250, hk. 930, Evâsıt-ı Za 1100/27 Ağustos-5 Eylül 1689; nr. 132, s. 246, hk. 910, Evâsıt-ı Ş 1137/25 Nisan-4 Mayıs 1725; s. 341, hk. 1212, Evâhir-i Za 1137/1-10 Ağustos 1725; nr. 133, s. 92, hk. 331-334, Evâsıt-ı C 1138/14-23 Şubat 1728; nr. 139, s. 405, hk. 1522-1523, Evâsıt-ı Ş 1146/17-26 Ocak 1734; İlhan Gök, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) *Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 440-441 (Haziran 1771) vd.

⁵² A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 192, hk. 747, Evâil-i B 1103/19-28 Mart 1792; nr. 108, s. 239, hk. 1014, Evâil-i L 1107/4-13 Mayıs 1696; İlhan Gök, *a.g.t.*, s. 292-293 (Evâsıt-ı L 1184/26 Aralık 1773-4 Ocak 1774) vd.

⁵³ Mesela “Tahrîr olunan neferâtıdan bir ferdi tebdîl ü tağyîr ve celb-i mal sevdâsıyla yerlerine âhar âdem göndermeyiüp...” (A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 212, hk. 900, Evâhir-i N 1107/24 Nisan-3 Mayıs 1696).

⁵⁴ “serdengeçdi tâ’ifesinden ba’zı amel-mândelerin yedlerinden rû’us-ı hümayûnların aldığınızı i’lâm buyurmuşuz, ma’kûl olmuş” (Ahmet Kırış, *Hicrî 1096 /1684-1685) Yılına Dair Bir Münşeat Mecmuası ve Değerlendirilmesi*, FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 97).

hepsinin “tokmak tüfenklü” olması isteniyordu.⁵⁵ “Boylu tüfenklü” olmak da bazen emirlerde özellikle işaret edilen şartlardan biriydi. Mesela 1696 yılının sonlarında Özi Kalesi’nin muhafazası için yazılması emredilen 250’şer sipahî ve silahdar serdengeçti adayının fiziken savaşa uygun olmasının yanında “boylu tüfenklü” olması isteniyordu.⁵⁶ Yine Mora muhafazası için Haziran 1771’de Şumnu’dan yazılması istenen 500 sipahî serdengeçtisinin de “tüfenk endâz ve eli mızraklı tammü’l-esliha yiğitlerden” seçilmesi gerekiyordu.⁵⁷

Kapıkulu süvari zümrelerine serdengeçti yazılacak adayların genellikle süvari olarak hizmet vermesi bekleniyordu. Devletin pek çok asker temin usulü olmasına rağmen süvariye ihtiyaç olduğu zamanlarda serdengeçti yazım pratiğine de başvuruluyordu. Mesela 1725’te Erzurum Valisi olup Gence ve Şirvan seraskeri olan Mustafa Paşa bölgede süvari askerine daha fazla ihtiyaç duyulduğunu bildirince daha önce 500’er sipahî ve silahdar serdengeçtisine ek olarak 400 sipahi ile 300 silahdar serdengeçtisi daha yazılmasına müsaade edilmişti.⁵⁸ Bu şart, serdengeçti yazım emirlerinde de bazen karşılık bulabiliyordu. Nitekim farklı tarihlerde muhtelif vazifeler için yazılacak adayların “atlu”, “at ve âlât sahibi” “at ve pusatı pek”, “ata, dona kâdir”, “dinc atlu” olmaları özellikle vurgulanmıştı.⁵⁹ Çok nadir olmakla birlikte özellikle kale muhafazasıyla ilgili kapıkulu süvari zümreleri için yazılacak serdengeçtilerin piyade formasyonuna sahip olması istenebiliyordu. Mesela Belgrad’ın muhafazası için 28 Eylül 1690’da 1.000’er sipahî ve silahdar serdengeçtisinin piyade olduğu vurgulanıyordu.⁶⁰ Yine Haziran/Temmuz 1696’da Özi

⁵⁵ A.DVNSMHHM.d., nr. 139, s. 134, hk. 579, Evâil-i L 1145. Benzer bir istek, Ocak 1734’teki 500’er sipahi ve silahdar serdengeçti yazılması için gönderilen emirde de yer almıştı (A.DVNSMHHM.d., nr. 139, s. 405, hk. 1522-1523, Evâsıt-ı Ş 1146).

⁵⁶ A.DVNSMHHM.d., nr. 108, s. 307, hk. 1288-1289, Evâhir-i Za 1107/22 Haziran-1 Temmuz 1696. Nisan 1727’de İran tarafı için 2000’er sipahî ve silahdar serdengeçtisinin “boylu tüfenklü” olması vurgusu için bkz. A.DVNSMHHM.d., nr. 134, s. 481, hk. 180(Suret)-181, Evâsıt-ı Ş 1139; 1733’ün ilk yarısında Gence Muhafızı Ali Paşa’nın maiyeti için yazılacak 500 silahdar serdengeçdisi için bkz. A.DVNSMHHM.d., nr. 139, s. 89, hk. 333, Evâil-i Ş 1145/17-26 Ocak 1733; nr. 139, s. 127-128, hk. 505, Evâsıt-ı N 1145 vd.

⁵⁷ İlhan Gök, *a.g.t.*, s. 440-441.

⁵⁸ A.DVNSMHHM.d., nr. 132, s. 341, hk. 1212, Evâhir-i Za 1137/1-10 Ağustos 1725.

⁵⁹ İlgili vurgular için sırasıyla mesela bkz. A.DVNSMHHM.d., nr. 108, s. 131, hk. 554-555, Evâil-i Ş 1107/6-15 Mart 1696; *Vâkı’ât-ı Rûz-merre*, III, 22-23 (Ekim 1691); Melek T. Uzun, *a.g.t.*, s. 91-92, 295-296, 304-305, 306-307, 320 (1716).

⁶⁰ *Vâkı’ât-ı Rûz-merre*, I, s. 430.

Kalesi'nin muhafazası için 250'şer sipahî ve silahdar serdengeçtisinin de piyade olmaları isteniyordu.⁶¹

Adayların at ve çeşitli silahlara sahip olması gerekliliği, en azından belli bir ekonomik seviyenin üstünde olmalarını gerektirmiş olmalıdır. Zaman zaman, özellikle de askere acil ihtiyaç olduğu dönemlerde devletin serdengeçti yazılanlara sefer ihtiyaçlarını görmeleri için bahşiş adı altında belli bir ücret ödediği görülmektedir.⁶² Ancak bu yaygın değildi. Hatta bazen serdengeçtiliğe rağbeti artırmak için bahşiş verilmesi gerektiğine dair görüş bildirenler de olurdu.⁶³ Dolayısıyla serdengeçti yazılmak için askerî bir aileye mensup olmak, genç, kuvvetli, silah kullanmayı bilmek yeterli gelmiyordu. Bunların yanında yazım aşamasında en azından at ve silaha sahip olmak gerekiyordu. Kadroya geçene kadar hizmet bölgesinde at veya silahlarının başına bir şey gelirse devlet ancak o zaman bahşiş vererek hizmetini tamamlamasını sağlıyordu. Mesela Hacıoğlupazarı Seraskeri Numan Paşa'nın maiyetinde bulunan sipahi serdengeçtilerinden atı ölen 11 kişiye 28 Temmuz 1773'te 10'ar guruştan 110 guruş verilmesi buyrulmuştur.⁶⁴

Serdengeçti yazımıyla ilgili ikinci ifade edilmesi gereken husus ise uygulamanın olağanüstü durumlarda başvurulana, buna mukabil belli standartları olan bir asker temin yöntemi olduğudur. Serdengeçti yazım emirleri incelendiğinde hemen hemen her kaydın özellikle sınır hattındaki bir ihtiyaçla ilişkilendirildiği görülür. Her ne kadar az sayıdaki örnekte serdengeçtilerin iç güvenlik harekâtında görev aldıkları biliniyorsa da yazım gerekçeleri incelendiğinde bu faaliyetlere katılanların da sınır hattındaki

⁶¹ "...yarar ve tüvânâ tammü's-silâh piyâdegân olmak üzere..." (A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 307, hk. 1288, Evâhir-i Za 1107/22 Haziran-1 Temmuz 1696).

⁶² "neferâtın bahşişleri ve râ'usları senin yedinle virilüp" (A.DVNSMHM.d., nr. 144, s. 182, hk. 530-531, Evâil-i Ca 1150/27 Ağustos-5 Eylül 1737); "Bundan akdem bahşişleri i'tâ olunup ve seneleri tamâmında ibtidâları virilmek" (Melek T. Uzun, a.g.t., s. 466, Mart 1717).

⁶³ "...ve birer mikdar bahşiş verilse herkes rağbet edüp uğur-ı padişahıde baş u canıyla hidmet ederler" (Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, II, haz. Abdülkadir Özcan-Baki Çakır-Yunus Uğur-Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 998, H.1127/M.1715).

⁶⁴ "...sipâh serdengeçdi neferâtından bu esnâda Eflatar'da? vâki' muhârebeye esbleri helâk olan on bir nefere onar guruş bahşişden cem'an yüz on guruş i'tâ olunmasın..." (AE.SMST.III., nr. 270/21579, 8 Ca 1187). Diğer bazı örnekler için mesela bkz. BOA, D.BŞM.d., nr. 1188, s. 54, 23 B 1123/6 Eylül 1711.

ihtiyaçlar sonucu yazıldıkları görülmektedir.⁶⁵ Her dönem ve bölgenin serdengeçti yazım gerekçesinin kendine has dinamikleri olabilirdi. Buna mukabil emirlerde bazen bir sefere çıkan ordu için⁶⁶, bazen sınır hattının⁶⁷, bazense saldırıya uğraması muhtemel olan bir kalenin muhafazası⁶⁸ için serdengeçtilik usulüyle asker teminine başvuruluyordu. Temel gerekçe ise ilgili bölgedeki askerî hizmetlerin icra edilmesi açısından mevcut askerlerden başka “ziyâdece” nefere ihtiyaç duyulmasıydı.⁶⁹ Diğer yandan süvari sayısının artırılmasına dair cepheden gelen istekler de serdengeçti yazım usulüne başvurulmasına sebep olabilmekteydi.⁷⁰ Pek çok asker temin yöntemi olmasına rağmen serdengeçti yazımına başvurulmasının en önemli sebeplerinden biri ise belli bir süre boyunca devlete tayinat dışında bir masrafının olmaması, süre dolduktan sonra da serdengeçti yazılanların pek çoğunun kadroya geçmeden üstlendiği görevlerin tehlikesinden dolayı ağır bir şekilde yaralanmaları veya hayatlarını kaybetmeleriydi.⁷¹

⁶⁵ Mesela 1696’nın başlarında Anadolu yakasında eşkiya tenkili için görevlendirilen serdengeçtilere, bu işin Mayıs 1696’da Amasya ve Kırşehir Mutasarrıfı Yusuf Paşa’ya havale edildiğinden bahisle asıl yazılma gerekçeleri olan sefere katılmak üzere Edirne Sahrasına gitmeleri emredilmişti: “...mukaddemâ me’mûr olduğunuz üzere serî’an ve âcilen gelüp inşâallahu te’âlâ ordu-i hümayûnum Edirne Sahrâsından hareket etmezden mukaddem mühlhak...” (A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 232, hk. 983, Evâil-i L 1107/4-13 Mayıs 1696).

⁶⁶ Mesela II. Mustafa’nın 30 Haziran 1695’te çıkacağı Avusturya Seferi için serdengeçti yazılması hakkında bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 106, s. 21, hk. 38, Evâhîr-i Ş 1106/6-14 Nisan 1695.

⁶⁷ Mesela “*Sedd-i sedîd-i İslamiye*” olarak tanımlanan Gence sınır hattının muhafazası için Ocak 1733’te serdengeçti yazım emri için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 139, s. 89, hk. 333-334, Evâil-i Ş 1145.

⁶⁸ Mesela Ekim/Kasım 1716’da Avusturya saldırılarına karşı “*hıfz u hurâseti ehemmi mehâm-mı Devlet-i Aliyye*”den olduğu ifade edilen Vidin Kalesi ve çevresi için yazılan serdengeçdiler hakkında bkz. Melek T. Uzun, *a.g.t.*, s.177.

⁶⁹ Mesela 1725’in Nisan sonlarındaki bir emirde Gence’nin fethi ve Şirvan’ın tanzimine memur olan Ahmed Paşa’nın askere olan ihtiyacı vurgusu ve 500’er nefer sipahi ile silâhdar serdengeçti yazımı için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 132, s. 246, hk. 910, Evâsıt-ı Ş 1137.

⁷⁰ Mesela “*Gence’nin zabt u teshîri müyesser olup Şirvan tarafına teveccüh ve azimetinde atlu askerîn teksiri lâ-büd olduğunu i’lâm eylediğine binâen*” (A.DVNSMHM.d., nr. 132, s. 341, hk. 1212, Evâhîr-i Za 1137/1-10 Ağustos 1725).

⁷¹ Mesela bkz. *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, II, 999.

18. yüzyılın büyük bir kısmında serdengeçti yazımına başvurulmuştu. Buna mukabil 1746'da İran ile antlaşma yapılmasından 1768'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesine kadarki savaşız dönemde serdengeçti yazımına dair kayda rastlanmamıştır. Yüzyılın ilk yarısında İran ile mücadeleler sırasında sıklıkla başvurulmuş serdengeçti yazımının son örneği, Serasker Mehmed Paşa'nın isteğiyle, 19 Mart 1745'te 300 silahdar serdengeçtisi yazılmasına müsaade edilmesidir.⁷² 1768'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesi, devletin askere olan ihtiyacının artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla 19 Mart 1745'ten sonra tespit edilebilen ilk serdengeçti yazım emri, Ekim 1768'de verilmiş olup Bender Seraskeri Ali Paşa'nın yanındaki asker sayısının artırılmasıyla ilgilidir. O tarihlerde 500'er neferin altında mevcuda sahip ulûfeciyân-ı yemîn, ulûfeciyân-ı yesâr, gurebâ-i yemîn ve gurebâ-i yesâr zümrelerinin 500'e tamamlanmaları için muhtelif sayılarda serdengeçti yazılması kararlaştırılmıştır. Buna göre 390 ulûfeciyân-ı yemîn, 391 ulûfeciyân-ı yesâr, 347 gurebâ-i yemîn ve 402 gurebâ-i yesâr serdengeçtisi yazılacaktı.⁷³

Bir bölgede ihtiyaç hâsıl olduğunda serdengeçti yazım sürecinin başlaması için bazı bürokratik işlemlerin yerine getirilmesi gerekiyordu. Bunun için yapılan ilk iş, kapıkulu süvarilerinden hangisine ne kadar serdengeçti yazılacağına belirlenmesiydi. İkinci olarak bu serdengeçtilerin imparatorluğun hangi bölgesinden yazılacağı, sözleşmenin ne tür şartlar içereceği, yukarıda izah edildiği üzere adaylar konusunda hedef kitlenin kim olacağı karara bağlanıyordu. Bilahare devletin beklentilerini ve adayların kazanımlarını güvence altına alan bürokratik metinlerin hazırlanması için süreç başlatılıyordu. En son ise hem merkezden hem de yazımın yapılacağı coğrafyadan görevlendirmeler yapılıyor, adaylara sunulmak üzere hazırlanmış bürokratik metinler merkezden görevlendirilenlere teslim ediliyordu.

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi sırasında rikâb defterdarının serdengeçti yazımına başvurulması yönünde yazdığı tahrir, aslında serdengeçti yazım pratiğinin süreçlerini ve sonucunu yansıtmaya açıktır. Dönem dönem bazı farklılıklar olsa da bu tahrirde sipahi ve silahdar serdengeçti yazılmasına izin verildiği takdirde kapıcıbaşı ağalarından birinin serdengeçti ağası tayin edileceği, sipahi ve silahdar ocaklarından birer kâtip ve çavuş

⁷² BOA, A.DVNSRSK.d. nr. 50, s. 85, 15 S 1158.

⁷³ BOA, A.DVNSRSK.d. nr. 86, s. 69, 30 Ca 1182.

görevlendirileceği bildiriliyordu. Kâtip ve çavuşlara yazım sırasında kullanılmak üzere 6'şar akçe ibtida ve 4'er akçe terakki olmak üzere toplam 10 akçelik esâme kısımları boş ruus tezkireleri verilecekti. Bir sene memur oldukları yeri muhafaza etmeye rağbeti olanların isimleri ayrı bir deftere yazılarak kendilerine esâme kısımları boş olan ruus tezkireleri teslim edilecekti. İlgili şartlarla devletin uygun gördüğü hizmeti kabul edenlerin görev yerlerine varmalarından 6 ay sonra yoklama yapılacak, mevcut olanların ellerindeki ruus tezkirelerine tek tek isimleri yazılacaktı. 1 sene dolduğunda ise tekrar yoklama yapılarak mevcut olanlara ibtida tezkiresi verileceği, bunların artık devletin kadrolu askerlerine dönüşecekleri bildiriliyordu.⁷⁴

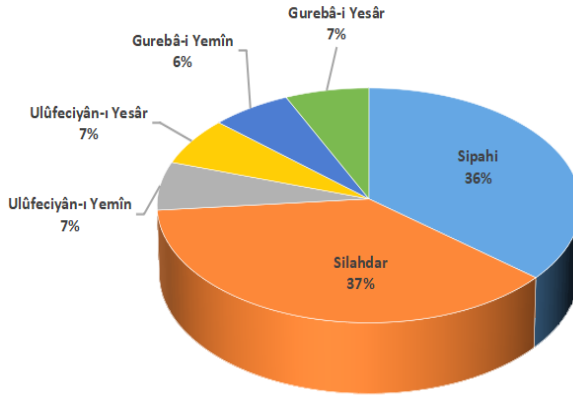
Serdengeçti yazımıyla ilgili ihtiyaç her ne kadar cephe hattında veya sınır kalelerinde beliriyor ve zaman zaman merkezden istekte bulunuluyorsa da merkezî bürokrasi yazım hakkını daima elinde tuttu.⁷⁵ Herhangi bir bölgede ihtiyaç hasıl olduğunda merkezî idare bir durum değerlendirmesi yaparak kapıkulu süvari zümrelerinden hangisine ne kadar serdengeçti yazılması gerektiğini belirlemekteydi. Kapıkulu süvarileri altı farklı zümreden oluşsa da daha çok sipahi ve silahdarlar için serdengeçti yazım kararı alınıyor, her yazım emrinde sayılar farklı olabiliyordu. Buna mukabil, bölükât-ı erbaa denilen ulûfeciyân-ı yemîn, ulûfeciyân-ı yesâr, gurebâ-i yemîn ve gurebâ-i yesâra da bazen serdengeçti yazılması kararı alınabiliyordu. Mesela 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde kapıkulu süvarilerinin altı zümresine de farklı bölgelerdeki ihtiyaçlar için serdengeçti yazım emri çıkmıştı. Savaş boyunca toplamda 25 kez serdengeçti yazım kararı alındı. Bunların 11'i sipahi zümresi, 10'u silahdar, 4'ü ise bölükât-ı erbaa zümreleri içindi. Sipahi zümresi için 1769'da iki defa 500 nefer olmak üzere 1.000 nefer; 1770'te üç defada 411, 500 ve 1.000 olmak üzere toplamda 1.911 nefer; 1773'te dört defada 150, 200, 500 ve 2.000 olmak üzere toplamda 2.850; 1774'te ise iki seferde 400 ve 300 olmak üzere toplamda 700 sipahi serdengeçtisi yazılması kararlaştırılmıştı. Bu da bu savaş sırasında

⁷⁴ BOA, TSMA.e. nr. 520/30. Belge her ne kadar tarihsiz olsa da içeriğinden 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin ilerleyen safhalarına tarihlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

⁷⁵ Mesela Şubat 1727'de Tebriz Seraskeri Ali Paşa'ya gönderilmek üzere yazılıp daha sonra terkin edilen kayıta sabık Tebriz Seraskeri Abdullah Paşa için "... mukademâ kendü buyruldu ile bin nefer sipâh ve silahdâr serdengeçdileri tahrîr eyleyip lakin serasker buyrulduyuyla serdengeçdi tahrîri hilâf-ı kânûn olduğundan..." (A.DVNSMHM.d., nr. 133, s.457, hk. 1544, Evâhir-i C 1139) denilmişti. Bu hüküm sureti her ne kadar emrin muhteviyatından dolayı terkin edilmiş olsa da devletin serdengeçti yazım hakkı konusundaki yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir.

toplamda 6.461 sipahi serdengeçtisinin yazımı için planlama yapıldığını gösterir.⁷⁶ Aynı dönemde 10 kez silahdar serdengeçti yazımına başvurulmuştu. 1769'da iki defada 500 ve 1.000 olmak üzere toplamda 1.500 nefer; 1770'te üç defada 435, 500 ve 1.000 olmak üzere toplamda 1.935 nefer; 1773'te üç seferde 200, 500 ve 2.000 olmak üzere toplamda 2.700 nefer; 1774'te ise iki defada 200 ve 300 nefer olmak üzere toplamda 500 silahdar serdengeçtisi yazılması kararlaştırılmıştı. Toplamda ise 6.635 silahdar serdengeçtisi yazımı için planlama yapılmıştı.⁷⁷ Bunlara ek olarak 1768'de 1.530, 1771'de 2.000, 1773'te 200 ve 1774'te ise 1.000 nefer de bölükât-ı erbaa denilen ulûfeciyân-ı yemîn, ulûfeciyân-ı yesâr, gurebâ-i yemîn ve gurebâ-i yesâr zümreleri için serdengeçti yazılması kararı alınmıştı. Bu da toplamda 3.730 bölükât-ı erbaa neferinin savaş için planlandığını göstermektedir.⁷⁸ (Grafik 1).

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Serdengeçtilerin Zümrelere Göre Dağılım Yüzdesi

Grafik 1: 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı sırasında yıllara ve zümrelere göre serdengeçti nefer sayıları dağılımı (A.DVNSRSK.d. nr. 86, s. 69, 86, 89, 92, 95, 113, 142, 143, 144, 145, 150, 153, 154, 155).

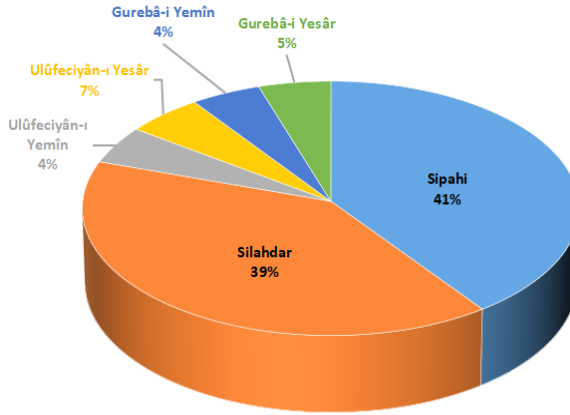
Genel olarak baktığımızda ise 1733-1799 yılları arasındaki savaş dönemlerinde toplamda 94 kez serdengeçti yazımına başvuruldu. Bunların 31'i

⁷⁶ A.DVNSRSK.d. nr. 86, s. 86, 89, 92, 95, 142, 143, 144, 150, 154, 155.

⁷⁷ A.DVNSRSK.d. nr. 86, s. 86, 89, 92, 95, 142, 144, 150, 154, 155.

⁷⁸ A.DVNSRSK.d. nr. 86, s. 69, 113, 145, 153.

sipahi, 31'i silahdar zümresi içinken 8'erden 32'si de ulûfeciyan-ı yemîn, ulûfeciyan-ı yesâr, gurebâ-i yemîn ve gurebâ-i yesâr zümreleriyle ilgiliydi. İlgili tarih aralığında 31 kez yazım planlanan sipahiler için toplamda 20.211 neferin serdengeçti olması öngörülmüştü. Bu sayı silahdarlar için 20.185, ulûfeciyan-ı yemîn için 2.438, ulûfeciyan-ı yesâr için 2.658, gurebâ-i yemîn için 2.431 ve gurebâ-i yesâr zümresi için 2.494 neferdi (Grafik 2). Bu da kapıkulu süvari zümreleri için ilgili tarih aralığında toplamda 50.417 ruus tezkiresi hazırlandığını göstermektedir.

Grafik 2: 1733-1799 arası dönemde yazılması planlanan serdengeçtilerin zümrelere göre dağılımı (A.DVNSRSK.d. nr. 50, 86).

Sayılar önceden planlansa da bazı durumlarda yazım bölgesinden gelen talepler doğrultusunda eklemeler yapılabiliyordu. Mesela 1745'te İran Seraskeri Mehmed Paşa, daha önce yazılıp orduya katılan serdengeçtileri izledikten sonra serdengeçti yazılmak için bazı kişilerin gönüllü olmasından dolayı 300 kişinin daha silahdar serdengeçti yazılmasına ruhsat vermişti. Merkez ise 19 Mart 1745'te bunu onaylayarak gerekli işlemleri başlatmıştı.⁷⁹

Hangi zümreye ne kadar serdengeçti gerektiği belirlendikten sonra yazımın hangi coğrafyadan yapılacağı kararlaştırılıyordu. Asker ihtiyacının belirlediği sınır hattı, serdengeçtilerin yazılacağı bölge konusunda belirleyiciydi. Devletin Rumeli hududu için genellikle o bölgeden, İran hududu içinse genellikle Anadolu'dan serdengeçti yazdırma eğilimindeydi. Mesela 1688'de

⁷⁹ A.DVNSRSK.d. nr. 50, s. 85, 15 S 1158.

işgal edilse de 2 yıl sonra geri alınan Belgrad Kalesi'nin muhafazası için Mart 1692 tarihli emirde serdengeçti yazımının Rumeli'nin belli bölgeleriyle sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu manada 1.000 sipahi serdengeçtisinin Niğbolu ve Silistre bölgesinden, 1.000 silahdar serdengeçtisinin ise Edirne, Karinâbad, Aydos, Prevadi, Yenipazar, Balçık gibi yerlerden yazılması emredilmişti.⁸⁰ Yine Nisan-Mayıs 1725'te, Revan Seraskeri Ahmed Paşa'nun emrine gönderilmek üzere yazılması planlanan 500'er sipahi ve silahdar serdengeçtisinin Anadolu'nun Erzurum'a kadar olan orta ve sol kolundan yazılması istenmişti.⁸¹ İhtiyaç bölgesiyle yazım bölgesi arasındaki ilişki, zaman ve maliyet açısından kaynakların verimli kullanılması isteğiyle yakından ilgili olmalıdır. Buna mukabil zaman zaman askere ihtiyaç duyulan yerle yazım bölgesinin farklı olduğu da olurdu. Bu durum, genellikle ihtiyacın kendi bölgesinden karşılanamadığı zamanlarda ve "ordu-yı hümâyûn"un sefere çıkacağı vakitlerde yaşanırdı. Mesela Avusturya tehdidi karşısında Vidin'den gelen istek doğrultusunda kaledeki asker sayısını artırmak üzere İstanbul'dan "tiz elden" sipahi ve silahdar serdengeçtisi yazılacağı haberi veriliyordu.⁸² Yine 1717 yılı batı seferi için Anadolu'nun belli yerlerinden sipahi ve silahdar serdengeçtisi yazılması planlanmıştı.⁸³

Yazım coğrafyası belirlendikten sonra sıra şartların oluşturulmasına geliyordu. Yazım emirleri incelendiğinde devletin adaylardan beklentilerinin genellikle standart bir dille kaleme alındığı, emrine girilecek paşanın, görev yeri ve tarihinin değiştiği görülmektedir. Yine hizmetin süresi ve adayların hizmetleri karşılığında ne elde edecekleri de küçük farklılıklarla standart hale gelmişti. Şartların belli belirsiz bir şekilde, 17. yüzyılın sonlarında standart hale

⁸⁰ A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 192, hk. 747, Evâil-i B 1103. Diğer bazı örnekler için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 118, hk. 491, Evâhir-i R 1103/11-19 Ocak 1692; nr. 108, s. 212, hk. 1014, Evâil-i L 1107/4-13 Mayıs 1696; A.DVNSMHM.d., nr. 167, s. 27, hk. 186-189, Evâhir-i C 1182/2-10 Kasım 1768 vd.

⁸¹ A.DVNSMHM.d., nr. 132, s. 246, hk. 910, Evâsıt-ı Ş 1137. Diğer bazı örnekler için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 132, s. 209, hk. 792, Evâhir-i Ca 1137/5-14 Şubat 1725; nr. 132, s. 214, hk. 820, Evâhir-i Ca 1137/5-14 Şubat 1725; nr. 133, s. 92, hk. 331-334, Evâsıt-ı C 1138/14-23 Şubat 1726; nr. 133, s. 393-394, hk. 1300-1303, Evâsıt-ı Ca 1139/4-13 Ocak 1727; nr. 139, s. 89, hk. 333, Evâil-i Ş 1145/17-26 Ocak Haziran 1733 vd. Aynı eğilim kapıkulu süvari serdengeçtiliğinden farklı olarak yeniçeri serdengeçtileri için de geçerli olmuştur. (Serdar Genç, *a.g.e.*, s. 164).

⁸² A.DVNSMHM.d., nr. 144, s. 141, hk. 428, Evâsıt-ı R 1150/8-17 Ağustos 1737.

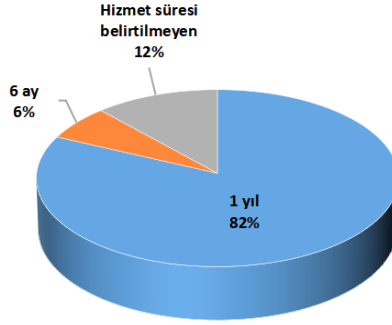
⁸³ A.DVNSMHM.d., nr. 126, s. 5, hk. 17-20, Evâhir-i R 1107/4-12 Nisan 1717.

kavuşması, aslında Osmanlı bürokrasisinin rasyonel bir yaklaşımla sefer masraflarını hesaplamak ve giderler için kaynak belirlemek, gerektiğinde yeni kaynaklar üretmesiyle yakından ilgiliydi. Bu planlama işi, genellikle eski defterler üzerinden yapıldığından pek çok giderle ilgili bir standart oluşuyordu.⁸⁴

Devletin şartları sağlayan adaylardan istediği şey oldukça açıktı. Emrine tayin edildikleri paşanın direktifleri doğrultusunda her türlü hizmette bulunmaları isteniyordu.⁸⁵ Karşılığında ise adaylara kadro sözü veriliyordu. Adayların ne kadar bir süre hizmet edeceği, hizmet süreleri dolunca kaç akçe yevmiye ile kapıkulu süvari zümrelerine ilhak edilecekleri ise her yazım emrinde özellikle belirtiliyor, insanların ona göre serdengeçtiliğe gönüllü olmaları bekleniyordu. Peki devlet hizmet süresi ve süre dolduğunda serdengeçtilerin kaç akçe ile bölüğe alınmasıyla ilgili bir standart oluşturmuş muydu? Her ne kadar ihtiyacı ortaya çıkaran olayın niteliği ve asker ihtiyacının şiddeti hizmet süresiyle hizmet sonundaki kazanımın miktarının bazen değişmesine sebep olsa da bu konuda belli bir standart yakalandığı görülür. Bu manada adayların emrine tayin edildikleri paşanın yanına vardıkları günden itibaren, ulûfesiz bir şekilde sadece muayyen bir tayinatla “seneleri tamâmına değin”, yani 1 senelik hizmeti kabul etmeleri bekleniyordu. Hizmet süresiyle ilgili istatistiklere bakıldığında büyük oranda 1 sene şartının yer aldığı görülmektedir. 1733-1799 yılları arasındaki başvurulmuş 94 serdengeçti yazımından 77’sinde 1 yıl hizmet şartı koyulmuş olup ulûfelelerinin hizmetleri sonunda başlaması kararlaştırılmıştı. Geri kalan 6’sı 6 ay hizmet şartı içerirken 11’inde ise herhangi bir hizmet süresi belirtilmemişti (Grafik 3).

⁸⁴ Başmuhasebe Kaleminin sefer planlamalarındaki rolü hakkında bkz. Engin Çetin, *Osmanlı Bürokrasisinde Başmuhasebe Kalemi (XVIII. Yüzyıl)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023, s. 137-144.

⁸⁵ “...gerek muhâfaza-i memleket ve gerek ceng ü harbe ve sâir her ne gûne hidmet iktizâ iderse...” (A.DVNSMHM.d., nr. 139, s. 89, hk. 333, Evâil-i Ş 1145/17-26 Ocak 1733); “...iktizâ iden ceng ü harb ve muhâfaza ve muhâsara ve sâ’ir hudemât-ı aliyyemde serdâr-ı ekremimin re’y-i rezîni üzere amel ü hareket eylemek...” (Ersin Kırca, *a.g.t.*, s. 216-218, 10-19 Aralık 1769) vd.

Grafik 3: 1733-1799 arası dönemde yazılması planlanan serdengeçtilerin hizmet şartlarında yer alan sürelerin yüzdesel dağılımı (A.DVNSRSK.d. nr. 50, 86).

İlgili tarih aralığındaki 94 serdengeçti yazım planlaması incelendiğinde hepsinde belli bir süre hizmetten sonra (genellikle 1 yıl) kapıkulu süvari zümrelerine ilhak sözü verilmiştir. Bunların 89'u 6 akçe iptida, 4 akçe terakki olmak üzere toplamda 10 akçe yevmiye şartı içerdiği, sadece 5 tanesinde herhangi bir yevmiye miktarından söz edilmediği görülmüştür. Bu da yapılan sözleşmelerin %95'inin 10 akçe yevmiye içerdiğini göstermektedir. Nefer sayısı bazında ise 1733-1799 tarih aralığında planlanan toplam 50.417 neferden sadece 1.700'ünün sözleşmesinde kaç akçe yevmiye ile bölüğe ilhak edileceğinin yazılmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda hizmet süresi ve süre sonunda kaç akçe ile bölük sözü verildiğine dair verilen bilgiler, oranların ortaya koyduğu üzere geneli yansıtmaktadır. Bununla birlikte bazı durumlarda hem hizmet süresinin, hem de kazanımın farklılık arz ettiği yazım işlemleri olabilirdi. Ancak bu işlemler oldukça az olup yazımı gerektiren olayın aciliyetiyle ilgilidir. Mesela Belgrad Kalesi'nin muhafazası için sipahi zümresine yazılacak 250 serdengeçtiyle ilgili Ocak 1692 tarihli emirde, adayların bir önceki sene Erdel Seferi'nde ve diğer hizmetlerde bulunmadıkları için ocaktan atılanlardan olması isteniyordu. Bu neferlere 6 akçe ibtida, 6 akçe terakki olmak üzere 12 akçe sözü veriliyordu. Yine peşin olarak, muhtemelen sefer masrafları için 10'ar gurus bahşış verileceği, Belgrad'a vardıklarında tayinatlarıyla birlikte ibtida tezkireleri de hemen verilecekti.⁸⁶ Dolayısıyla bunlar için bir geçiş süreci öngörülmemiştir.

⁸⁶ A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 114, hk. 479, Evâhir-i R 1103. Aynı günlerde Dobruca taraflarından tahriri emredilen 500 nefer sipahi ve silahdar serdengeçti için de yazıldıkları günden ulûfelerinin işleyeceği, sefer masrafları için 10'ar gurus bahşış

Yine Mayıs 1696 tarihli emirde muhafazası son derece önemli olan Özi Kalesi için yine o civardan 150 nefer piyade silahdar serdengeçtisi yazılması planlanmıştı. Bunların 6 akçe ibtida, 4 akçe terakki olmak üzere toplamda 10 akçe ile silahdar zümresine doğrudan ilhak edilmesi kararlaştırılmıştı. Hatta 1 kıst ulûfeleri de peşin olarak ödenecek, mutad üzere hizmet süreleri boyunca tayinatları devlet tarafından verilecekti.⁸⁷ Özi Kalesi muhafazasıyla ilgili serdengeçti yazımı emri takriben 2 ay sonra yenilendi. Buna göre İstanbul'dan Rumeli'nin sol kolu boyunca 250 piyade silahdar ve sol kol boyunca 250 piyade sipahi serdengeçtisi yazılması istenmişti. Hizmet süresi ise rûz-ı kasım ile sınırlandırılmıştı. Yazılan neferler 10 akçe ile sipahi ve silahdar zümrelerine ilhak edilecek, birer kıst ulûfeleri peşin ödenecek, altışar aylık zahire tayinatları verilecekti.⁸⁸ Uygulamanın standartlarının dışına bazen kazanımlarla ilgili de çıkılabilmekteydi. Mesela Ağustos/Eylül 1689'da Üngürüs Seferi için Rumeli'nin sağ kolundan 500 sipahi, orta kolundan ise 500 silahdar serdengeçtisi için seneleri tamamında tezkireleri verilmek üzere 6 akçe ibtida, 2 akçe terakki olmak üzere 8 akçelik sözleşme yapılmıştı.⁸⁹ İstisnaları çoğaltmak mümkün olsa da uygulamanın 1 yıl hizmet karşılığında 6 akçe ibtida, 4 akçe terakki olmak üzere 10 akçelik bir ulûfe sözü içerdiği, yukarıdaki oranlardan anlaşılmaktadır.

Hangi zümreye ne kadar, hangi bölgeden, ne tür niteliklere sahip serdengeçti yazımına karar verildikten sonra Ruus Kalemî'nde esâme ve tarih kısımları boş olan tezkireler hazırlanıyordu. Tezkirelerde yazım için kaleme alınan emirdeki şartlar yer bulurdu. Mesela Gence ve çevresinin muhafazasına Anadolu'dan yazılması planlanan 500'er sipahi ve silahdar serdengeçtisi için "isimleri ve tarihleri açık", yani boş 1000 adet ruus tezkiresi hazırlanmıştı. Hatta ilgili örnekte ruusların hazırlanma tarihleri, emrin yazılma tarihinden birkaç gün öncesine aittir.⁹⁰ Bu ruus tezkireleri, öncelikle boş bir şekilde adaylara teslim ediliyordu. 6 aylık hizmetin sonunda yoklama yapıp mevcut olanların isimleri tek tek ruus tezkirelerine kaydediliyordu. 1 sene dolduğunda ise tekrar yoklama yapılarak ruuslarını ibraz edenler için merkezde ibtida

verileceği ifade edilmekteydi (A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 118, hk. 491, Evâhir-i R 1103/11-19 Ocak 1692)

⁸⁷ A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 239, hk. 1014, Evâil-i L 1107.

⁸⁸ A.DVNSMHM.d., nr. 108, s. 307, hk. 1288, 1289, Evâhir-i Za 1107/22 Haziran-1 Temmuz 1696.

⁸⁹ A.DVNSMHM.d., nr. 98, s. 250, hk. 930, Evâsıt-ı Za 1100.

⁹⁰ Yazım emri için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 139, s. 89, hk. 333, Evâil-i Ş 1145/17-26 Ocak 1733; Emirde zikredilen şartları ihtiva eden boş ruus tezkirelerinin yazıldığına dair kayıt için bkz. A.DVNSRSK.d. nr. 50, s. 5, 21 B 1145/7 Ocak 1733.

tezkiireleri hazırlanıyordu.⁹¹ Süvari Mukabelesi Kalemî'nde bu şekilde hazırlanmış, isim kısımları daha sonradan doldurulan ve "yalnız bir neferdir" ibaresi eklenen yüzlerce ruus tezkiresi bulmak mümkündür.⁹² Ruus tezkireleri, serdengeçtilerin görev sonunda ibraz edip kadroya geçecekleri bir sözleşme hüviyetindeydi. Ancak bunlar nihayetinde bir kağıt parçasıydı ve bir yıllık süre boyunca başına her türlü şey gelebilir, en basitinden kaybedilebilirdi. Böyle durumlarda ruus tezkirelerini kaybedenler için "zâyî'den rû'us" verilirdi. Tezkiresini kaybedenlerle ilgili merkezden istekte bulunulur, bunların gerçekten serdengeçti olup olmadığı defterlerden kontrol edilip ruus tezkireleri verilirdi. Bu işlem sırasında serdengeçtilerin zabitlerinin şahitlikleri her ne kadar önemliyse de esas olan serdengeçti defterinde isimlerinin yazıp yazmadığıydı.⁹³

Bütün bu işlemlerin sonunda ise serdengeçti yazımı için hem merkezden hem de taşradan görevlendirmeler yapılır, zabitler belirlenir, yazım sürecinin en kısa sürede bitirilip serdengeçtilerin görev yerlerine ulaştırılması beklenirdi. Bu manada serdengeçti yazımı için öncelikle hangi zümre için serdengeçti yazılacaksa o zümrenin çavuşlarından ve kâtiplerinden görevlendirmeler yapılıyor, merkezde hazırlanan esâme ve tarih kısımları boş ruus tezkireleri kendilerine teslim ediliyordu.⁹⁴ Diğer yandan serdengeçti yazılacak bölgeden yapılan görevlendirmeler daha anlamlıydı. Zira devletin belirlediği şartları taşıyanları tanıyanlar, yine bölgede yaşayan devlet görevlileriydi. Emirlerde bölgenin idarecisi konumundaki kadılarla birlikte genellikle kethüdayerilere hitap ediliyordu. Kethüdâyeriler 16. yüzyılın sonlarında otaya çıkmış ve taşrada yaşayan kapıkulu süvari zümreleri ve çocuklarıyla ilgili her türlü işle

⁹¹ Mesela "...yazıldığı günden rû'usları virilüp rûz-ı kasıma varınca hidemât-ı alıyyemde bulunup altı akçe ibtidâ ve dört akçe terakki [ile] onar akçe sipâhilik..." (A.DVNSMHM.d., nr. 102, s. 192, hk. 747, Evâil-i B 1103/19-28 Mart 1792). Süreç için ayrıca bkz. TSMA.e. nr. 520/30.

⁹² Mesela İsmail Mehmed, Edirne künyesinin sonradan eklenen ve "Mezkûr Üngürüs seferi serdengeçdilerinden olup inşaallahı te'âlâ bin yüz yirmi dokuz senesi rûz-ı huzurından bin yüz otuz senesi rûz-ı huzurına varınca bir sene hidmetde bulunmak şartıyla senesi tamâmında altı akça ibtidâ ve dört akçe terakki on akçe ile bölüğe ilhak olunmak buyruldu" şeklinde düzenlenmiş bir örnek için bkz. D.SVM, nr. 90/77.

⁹³ Mesela 22 Kasım 1675'te sipahi ve silahdar serdengeçtilerinden ruus tezkirelerini kaybeden 57 neferden defterde kaydı bulunmayan 13 nefer haricindekilere tekrar ruus tezkiresi verilmesi hakkında bkz. D.SVM, nr. 9/72 (4 N 1086). 1727/26'da gurebâ-i yemîn serdengeçtilerinden olup ellerindeki ruusları kaybedenlere tekrar ruus alabilmeleri için zabitleri tarafından mukabele kalemine verilmek üzere "rû'us-ı hümmâyûnları bedeli" olarak düzenlenen senet için bkz. D.SVM, nr. 124/45.

⁹⁴ Mesela bkz. Ersin Kırca, *a.g.t.*, s. 312 (Şubat 1770).

ilgilenen bir zabitti. Dolayısıyla devletin adaylarla ilgili çizdiği sınırları en iyi bilen kişi de kethüdâyerilerdi.⁹⁵ Bunun yanında eğer serdengeçti ağası tayin edildiyse ağaya, vilayet ayanlarına ve iş erlerine de emir gönderildiği olurdu.⁹⁶ Böylece ilgili kişilerin işbirliği ile devletin istediği vasıfta ve şartlarla serdengeçti yazım işlemine başlanmış olurdu.

Sonuç

Bu çalışmayla birlikte 17. yüzyılın sonlarından itibaren kapıkulu süvari serdengeçtiliği adı altında olağanüstü durumlarda başvurulacak ancak belli standartları olan ve gönüllülüğe dayalı bir asker temin yöntemi geliştirildiği ortaya çıkmıştır. Serdengeçtilik uygulamasını adaylar nezdinde güvenilir kılan ve devletin belirlediği süre boyunca hizmetlerini sürekli hale getiren en önemli özelliği, bürokratik işlemlere dayalı olmasıydı. Bu asker temin pratiği, sözleşme olarak tanımlayabileceğimiz ruus tezkireleri aracılığıyla standartlaştırılmıştır. Buna göre devlet adaylardan iase karşılığında herhangi bir paşanın emrinde 1 yıllık muhafaza, muhasara veya muharebede hizmet etmelerini talep etmiş, adaylara da hizmet sonunda 6 akçe ibtida, 4 akçe terakki olmak üzere 10 akçelik kadro vadetmiştir. Ruus Kalemi'nde, yazım için merkezden görevlendirilenlere teslim edilmek üzere beklentiler ve vaatleri yansıtan ancak esâme ve tarih kısımları boş ruus tezkireleri üretilmiştir. Yazım bölgesine ulaşan memurlar, devletin sınırlarını çizdiği adaylardan serdengeçti yazılacaklara bu esâme ve tarih kısımları boş ruus tezkirelerini teslim etmişlerdir. Daha sonraki sürecin ise şu şekilde işlediği ortaya koyulmuştur: İlk 6 ayın sonunda yoklama yapılmış, mevcut olanların ellerindeki boş ruus tezkirelerine tek tek isimleri yazılmıştır. 1 senenin sonunda tekrar yoklama yapılarak ruusu ibraz edenler için bu sefer 6 akçe ibtidâ, 4 akçe terakki olmak üzere 10 akçelik ibtidâ tezkiresi hazırlanma süreci başlatılmıştır. İşte bu ruus tezkireleri, adayların sisteme güven duymaları ve devletin uygun gördüğü yerde muayyen bir vakit karın tokluğuna hizmet etmelerini sağlayan en önemli araçlardı.

⁹⁵ Kethüdâyeriler ve görevleriyle ilgili bkz. Coşkun Ünsal, "Merkezî Ordunun Taşra Zâbiti: Kethüdâyerilik ve Osmanlı Askerî Teşkilatındaki Yeri", *Tarih Dergisi*, 85, İstanbul 2025, s. 85-124.

⁹⁶ Mesela Nisan 1695'te kadı, kethüdâyeri ve serdengeçti ağasına hitaben yazılan emir sureti için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 106, s. 19, hk. 33-34, Evâhir-i Ş 1106; Eylül 1689'da kadı ile vilayet ayanları ve iş erlerine yazılan emir sureti için bkz. A.DVNSMHM.d., nr. 98, s. 250, hk. 930, Evâsıt-ı Za 1100.

İlgili kaynaklar göstermiştir ki Osmanlı idaresi bu uygulamayla özellikle askerî aileye mensup olup teçhizatını karşılayabilecek ekonomik seviyede olanların kadroya geçebilmesi için bir fırsat sunmuştur. Devletin belirlediği şartları sağlayan adaylarla bir sözleşme yapılarak ilk olarak daha önce kendini kadroya namzet görenlerin bir eleme sürecinden geçmesi sağlanmıştır. Bu sırada devletin sadece iâşe karşılığında cephede ihtiyaç duyduğu her türlü işe sürebileceği bir zümre de yaratılmıştır. Kapıkulu süvari serdengeçti yazım süreçleri göstermiştir ki her ne kadar devşirme sistemi bozulmuş olsa da devlet asker temini konusunda rastgele hareket etmemiş, toplumun belli bir kesimini muayyen bir vakit hizmete ikna ederek kadroya almıştır. Dolayısıyla savaş zamanlarında veya sınır hattındaki kalelere saldırı tehlikesi baş gösterdiğinde başvuru bu yöntemle artık merkezî olmasa da maaş ödemeleri açısından daimî olan ordu için yeni bir asker alma havuzu oluşturmuştur.

Devlet olağanüstü durumlarda pekâlâ 6 aylık sözleşmelerle istihdam ettiği mîrî levent yazımına başvurarak asker ihtiyacını karşılayabilirdi. Böylece sözleşmeler sonlandığında istihdam ettiği kişilere maaş ödemek zorunda kalmazdı. Ancak devlet, ihtiyaç durumlarında ısrarla kapıkulu süvari zümrelerine serdengeçti yazımına başvurmuştur. Bunun birkaç sebebi olabilir. İlk olarak kapıkulu süvari serdengeçtisi olarak yazılanlar, genellikle 1 yıllık zaman diliminde sadece karın tokluğuna cephenin en zorlu işlerinde istihdam edilebiliyorlardı. Hizmet karşılığı kadro sözü verilenlerin çoğu ise üstendikleri görevlerin tehlikelerinden dolayı kadroya geçmeden şehit oluyor, yaralanıyor veya esir düşebiliyorlardı. Devlet kadroya geçeceklerle ilgili hesaplamalar sırasında bu gerçekliği dikkate almıştır. Diğer yandan leventlerin özellikle sözleşme dönemleri sonuna doğru cephede taşkınlıklara sebep olmaları veya sözleşmeleri sona erdiğinde terhis işleminin ardından öbek öbek taşraya yayılarak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaları da devleti alternatif asker yazım işlemlerine yönlendirmiş olmalıdır. Diğer yandan devlet, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapıkulu süvarilerinin çocuklarının kadroya alınmaları problemiyle uğraşmak zorunda kalmış, zaman zaman isyanlar yaşanmıştır. Kapıkulu süvari serdengeçtiliği uzun vadede bir asker alım pratiğine dönüştürülerek hem askerlerin çocuklarının istihdam problemi çözülmüş, hem de asker çocukları devletin menfaatleri doğrultusunda yetiştirilmiştir. Bu uygulama, bazı yönlerden Osmanlı Devleti'ni olumsuz manada etkilemiş de olabilir. Askerlik mesleğiyle ilişkisi, aile mensubiyetiyle sınırlı olan kişilerin muharebelerde ön saflarda yer almaları, kritik görevlerde istihdam edilmeleri pek çoğunun hayatını kaybetmesine veya yaralanmasına sebep olmaktaydı. Bu durumun, tecrübeli askerler üzerinde nasıl bir psikolojik baskı yaptığı, muharebenin gidişatına nasıl tesir ettiğini şimdilik bilemiyoruz.

Bu yöntemle temin edilen askerlerin saha performansları ve bu durumun gerideki daha tecrübeli askerler üzerindeki etkileriyle ilgili yapılacak detaylı çalışmalar bu konuda daha net sonuçlara ulaşmaya imkân verecektir. Ne kadar başarılı olup olmadığından bağımsız olarak özellikle askerî aileye mensup gençlerin kadroya alınmadan önce genellikle 1 yıllık geçiş sürecine tabi olmaları, bununla ilgili bürokratik uzmanlaşmanın kayda değer bir gelişme olduğunu kabul etmek gerekir.

Son olarak ifade edilmelidir ki, 18. yüzyıldaki asker teminine dair bilgilerimiz, genellikle ön kabuller barındırmaktadır. Dolayısıyla bu yüzyıldaki Osmanlı ordu terkipini anlamak için öncelikle sahaya farklı motivasyonlarla sürülen zümrelerin asker temin pratiklerine dair detaylı çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da 18. yüzyıl Osmanlı ordu terkipini tanıma noktasında bir girizgâh yapmaktır. Bu çalışmayla birlikte, en azından 18. yüzyıl muharebelerinde en ön saflarda gördüğümüz gruplardan biri olan kapıkulu süvari serdengeçtilerinin standartları, kimlerden oluştuğu, hangi motivasyonla cepheye sürüldükleri ortaya çıkmış oldu.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Arşivi

Bâb-ı Âsafî Ruus Kalemi Defterleri Tasnifi (A.RSK.d.).

Ali Emiri, IV. Mehmed Tasnifi (AE.SMMD.IV.).

Ali Emiri, I. Abdülhamid Tasnifi (AE.SABH.I.).

Ali Emiri, II. Mustafa Tasnifi (AE.SMST.II.).

Ali Emiri, III. Mustafa Tasnifi (AE.SMST.III.).

Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Kalemi Mühimme Defterleri Tasnifi (A.DVNSMHM.d.).

Bâb-ı Defterî, Süvari Mukabelesi Kalemi Dosya Tasnifi (D.SVM)

Bâb-ı Defterî, Süvari Mukabelesi Kalemi Defter Tasnifi (D.SVM.d.)

Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Kalemi Defterleri Tasnifi (D.BŞM.d.)

Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Kalemi Ruus Defterleri Tasnifi (A.DVNSRSK.d.).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak Tasnifi (TSMA.e.).

Kaynak Eserler, Araştırma ve İncelemeler

- ÁGOSTON, Gábor, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.
- AKSAN, Virginia H., "18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Zorunlu Askerlik Stratejileri", *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. Erik J. Zürcher, çev. M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003, s. 23-44.
- , "Whatever Happened to the Janissaries? Mobilization for the 1768–1774 Russo-Ottoman War", *War in History*, V/1 (1998), s. 23-36.
- Anonim *Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 2000.
- BREWER, John, *The Sinews of Power: War Money and the English State 1688-1783*, Harvard University Press, Oxford 1989.
- CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Yay., Ankara 2014.
- ÇETİN, Engin, *Osmanlı Bürokrasisinde Başmuhasebe Kalemî (XVIII. Yüzyıl)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023.
- DAĞ, Saadet, *Osmanlı Devleti'nde Deliler Ocağı*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2020.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 1995.
- Dünya Savaş Tarihi, Erken Modern Çağ, Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler, 1500-1763*, haz. Christer Jörgensen vd., çev. Özgür Kolçak, Timaş Yay., İstanbul 2011.
- EMECEN, Feridun M., "Yeniçağ ve Erken Modern Dönem Kavramları Arasında Osmanlı Klasik Çağı: Tanımlar ve Çalışmalar", *Osmanlı Araştırmaları*, LXIII, İstanbul 2024, s. 1-35.
- Fezleke [*Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655*], yay. haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yay., İstanbul 2016.
- FINKEL, Caroline, *The Administrotion of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Viyana 1988.
- FODOR, Pál, "Serhatte Ekmeğini Çıkarmak: 16. Yüzyıl Osmanlı Ordusunda Gönüllüler", *Kızıl Elma*, çev. Özgür Kolçak, Yeditepe Yay., İstanbul 2020, s. 413-456.
- GENÇ, Serdar, *Lale Devrinde Savaş, İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Kitap Yay., İstanbul 2013.

- GÖGER, Veysel, "Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, LII, İstanbul 2018, s. 41-78.
- GÖK, İlhan, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- GÖKÇEK, M. Fatih, IV. Murâd'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nûrî İbrâhîm, *Fetihnâme-i Bağdâd-Kâdî-zâde Ahmed Çelebi, Fetihnâme-i Bağdâd (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013.
- GÜL, Abdulkasim, *Yeniçeriliğin Tarihi 1. Cilt, Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynakları*, Küre Yay., İstanbul 2022.
- HEINZELMANN, Tobias, *Cihaddan Vatan Savunmasına: Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülükleri (1826-1856)*, Kitap Yayınvi, İstanbul 2009.
- İNALCIK, Halil, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600–1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337.
- KIRCA, Ersin, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- KİRİŞ, Ahmet, *Hicrî 1096 /1684-1685) Yılına Dair Bir Münşeat Mecmuası ve Değerlendirilmesi*, FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.
- KOLÇAK, Özgür, "Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi", *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, yay. haz. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, s. 217-251.
- _____, *Ok, Tüfek ve At, 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*, TTK Yay., Ankara 2023.
- KURAT, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı, 1123 (1711)*, TTK Yay., Ankara 1951.
- MURPHEY, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, Hamer Yay., İstanbul 2007.
- NIMWEGEN, Olaf van, "The Transformation of Army Organisation in Early-Modern Western Europe, c. 1500–1789", *European Warfare, 1350-1750*, (ed. F. Tallett ve D. J. B. Trim), Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 159-180.

- Osmanlı İmparatorluğunda Devşirme Sistemi ve Devşirilen Çocuklar (1460-1650)*, Proje Yürütücüsü, Gülay Yılmaz Diko, Proje No: 115K354, Ocak 2018.
- OSMANLIOĞLU, Serkan, *Osmanlı Devleti'nde Gönüllü Askerlerden Garip Yiğitler (XVI. Yüzyıl)*, Marmara Üniversitesi Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Serdengeçti", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 54-555.
- PARKER, Geoffrey, *Askeri Devrim, Batı'nın Yükselişinde Askerî Yenilikler, 1500-1800*, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yay., İstanbul 2023.
- Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, II, haz. Abdülkadir Özcan-Baki Çakır-Yunus Uğur-Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yay., İstanbul 2013.
- SIKORA, Michael, "Paralı Ordularda Değişim ve Süreklilik: Orta Avrupa (1650-1750)", *Askerlik "İşi"*, *Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul 2017.
- ŞAKAR, Muzaffer Fehmi, *1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-145)*, Marmara Üniversitesi Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- ŞAKUL, Kahraman, "Osmanlı Askerî Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul 2003, s. 529-572.
- _____, *II. Viyana Kuşatması, Yedi Başlı Ejderin Fendi*, Timaş Yay., İstanbul 2021.
- _____, *Çehrîn Kuşatması, 1678*, Timaş Yay. İstanbul 2022.
- "Şer'i Mahkeme Sicilleri", *Türkün*, 6, Bursa 1936.
- ŞİMŞEK, Veysel, *Ottoman Military Recruitment and the Recruit: 1826-1853*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- TALLET, Frank, "Batı Avrupa'da Askerler, 1500'ler-1790", *Askerlik "İşi"*, *Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)*, der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 131-162.
- Târih-i Naimâ*, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara 2007.
- Topçular Kâtibi 'Abülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yay., Ankara 2003.
- TRIM, David J.B., "'Warlike prowess and manly courage': Martial Conduct and Masculine Identity in Late Tudor and Early Stuart England", *Early Modern Military Identities, 1560-1639: Reality and Representation*, (eds

- Matthew Woodcock ve Cian O'Mahony), Boydell & Brewer Press, Cambridge 2019.
- TUĞLUCA, Murat, "1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40, Konya 2016, s. 87-110.
- , "Osmanlı'da Nefir-i Âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması", *Belleten*, LXXX/289, Ankara 2016, s. 773-796.
- Türk Askerî Tarihi Bibliyografyası*, haz. Coşkun Ünsal, Serkan Osmanlıoğlu, Hamza Bilgü, Ahmet Taşdemir, Perihan Karademir, Milli Savunma Üniversitesi Yay., İstanbul 2023.
- UZUN, Melek Tuğba, *125 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Metin)*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2019
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, I-II, TTK Yay., Ankara 1988.
- ÜNSAL, Coşkun, "Merkezî Ordunun Taşra Zâbiti: Kethüdâyerilik ve Osmanlı Askerî Teşkilatındaki Yeri", *Tarih Dergisi*, 85, İstanbul 2025, s. 85-124.
- , "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Değişim ve Kapıkulu Süvarileri (16-17. Yüzyıl)", *Harp Tarihi Dergisi*, 7, İstanbul 2023, s. 1-38.
- , *Osmanlı Askerî Teşkilatında Kapıkulu Süvarileri (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023.
- Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, haz. Muzaffer Doğan, TÜBA Yay., Ankara 2017.
- WHITEHEAD, Christopher, "The Veledeş Conflict: A Reassessment of Mid-Seventeenth-Century Rebellions Of the Altı Bölük Halkı", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, VIII/1, s. 299-310.
- YAYCIOĞLU, Ali, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, Stanford 2016.
- YEŞİL, Fatih, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2016.
- YILDIZ, Gültekin, *Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- YILMAZ, Mehtap, *Veka'yname (Vekayi-i Bec) (Metin-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.